

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI KEELE OSAKOND

Maiu Nurka

Eesti keele elatiivi semantika

kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast

Magistritöö

Juhendajad teadur Ann Veismann ja dotsent Külli Habicht

TARTU 2014

SISUKORD

Sissejuhatus.....	4
1. Kognitiivne lingvistika	6
1.1 Ajalooline taust	6
1.2 Kognitiivse lingvistika olulised mõisted.....	7
2. Grammatika uurimine kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast.....	11
2.1. Metafoor kui grammatika käivitaja	11
2.2. Ruumisuhete väljendamine keeles	12
3. Grammatika uurimismeetoditest kognitiivses lingvistikas	14
3.1. Väljumise väljendamisest vene ja inglise keeles	14
3.2. Eesti keele väliskohakäänete semantika Ene Vainiku järgi	18
4. Elatiiv eesti keeles.....	20
4.1. Eesti keele kohakäänete ajaloost	20
4.2. Elatiivi kirjeldusi eesti keele grammatikates ja käsiraamatus.....	21
4.3. Uurimusi eesti keele elatiivi kohta.....	26
5. Materjal ja töö meetod	30
5.1. Materjali valik	30
5.2. Meetodi kirjeldus	31
6. Elatiiv kognitiivsetes valdkondades.....	36
6.1. Elatiivi kasutus RUUMI valdkonnas	36
6.2. Elatiivi kasutus AJA valdkonnas	43

6.3. Elatiivi kasutus muudes valdkondades.....	46
6.3.1. SISALDUMINE: sisu ja materjal	47
6.3.2. ABSTRAKTNE RUUM	51
6.3.3. SKAALA	54
6.3.4. Elatiivi kasutus muude abstraktsete suhete märkimiseks: omand, seisund, vahend, sotsiaalsed suhted	56
6.4. Kokkuvõtte elatiivi kasutamise tähendusvaldkondadest korpuses.....	60
7. Elatiivi kasutust määravad süntaktilised seosed.....	64
7.1. Verbid.....	64
7.2. Kaas- ja määrsõnad	66
7.3. Muud seosed	67
8. Arutelu ja järeldused	71
Kokkuvõtte.....	75
Kirjandus	78
The semantics of the Estonian elative case from the viewpoint of cognitive linguistics. Summary.....	81
Lisa 1. Elatiivis esinenud lemmad tüübiti.....	83
Lisa 2. Elatiivi kasutuse tinginud verbid tüüpide kaupa.....	94
Lisa 3. Elatiivi kasutuse tinginud nimisõnad, kaassõnad ja määrsõnad tüüpide lõikes.....	96
Lisa 4. Elatiivi tähenduste koondtabel	98
Lisa 5. Elatiivi tähenduste tasandilisus kognitiivsete valdkondade lõikes.....	100

Sissejuhatus

Elatiivil on eesti keeles rohkesti tähendusi. EKG-s (1995) on elatiivil välja toodud kümme funktsiooni ning seal osutatakse elatiivi kui separatiivse aja- või kohamääruse vormistaja esmasele rollile. Ferdinand Johann Wiedemanni „Eesti keele grammatikas“ (2011 [1875]) loetletakse neid ühtekokku 12. Keskseks funktsiooniks tuuakse seal lahkumine või eemaldumine millestki või kellestki ning ka osutamine olukordadele, millest või kust tegevus lähtub või alguse saab. „Eesti keele käsiraamat“ (2007) iseloomustab elatiivi rolli samuti 12 tähenduse kaudu. Elatiivi funktsioonide nimistus on ka selge tähenduseta n-ö ala, kus elatiiv toimetab teatud verbide rektsioonilise laiendina, kuid millel puudub selge tähendus (EKG 1995: 58).

Elatiivi arvukas funktsioonide hulk piirdub grammatika kirjeldustes ja käsiraamatus esitatud funktsioonide loeteluga. Välja on toodud jada funktsioone, mille kohta semantika vaatenurgast põhjalikumad käsitlused puuduvad.

Siinse magistritöö eesmärk on vaadelda, millistes tähendustes elatiivi kasutatakse ning millistel tasanditel need avalduvad, samuti välja selgitada, kas elatiivi funktsioonidel ja tähendustel, mida sellega väljendatakse, on mingisugune loogiline tähenduseseos ning kas neid on võimalik näha ja asetada mingisse süsteemi.

Uurimus on jaotatud kaheksaks peatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate töö kõige laiemast taustast – kognitiivsest lingvistikast, selle suundadest ja meetoditest. Teise peatüki all vaadeldakse kognitiivsele grammatikale omaseid kriteeriumeid ja põhimõtteid. Kolmandas peatükis tutvustatakse lähemalt mõningaid kognitiivse grammatika vaatenurgast tehtud uurimusi ning neljandas antakse põgus ülevaade ruumisuhete väljendumisest grammatikas. Töö teoreetilise tausta viimase osana on käsitletud viiendas peatükis eesti keele elatiivi, andes põgusa ülevaade selle ajaloolisest kujunemisest, mõningates grammatikates esitatud elatiivi kirjeldustest ning senisest uurimuslikust käsitlusest.

Töö teise poole moodustab elatiivi empiiriline analüüs. Kuuendas peatükis tutvustatakse elatiivlausetes kogumise viisi ja analüüsimise meetodit. Materjali esitatakse

kahes järgmises peatükis, esmalt analüüsitakse elatiivi kognitiivsete valdkondade kaupa, seejäral selle tähendust määravate sõnaliikide lõikes. Töö viimases osas tehakse analüüs ja järeldused.

Magistritöö teoreetilise tausta moodustab kognitiivne keeleteadus, mille keskne idee seisneb selles, et tähendused ei ole omased mitte üksnes leksikaalsetele üksustele, vaid ka grammatikale. Empiiriline uurimus tugineb korpusanalüüsil. Analüüsitavaid lauseid on kokku 500 ning need pärinevad eesti kirjakeele korpuse morfoloogiliselt ühestatud korpuse ajakirjandustekstidest.

1. Kognitiivne lingvistika

1.1 Ajalooline taust

Enne seda, kui kognitivismi ideed laiemalt levima hakkasid, toetuti keeleteaduses Noam Chomsky generatiivsele grammatikale. See kujutab endast reeglite süsteemi, mille kaudu on võimalik moodustada keele kõiki lauseid. Generatiivse grammatika järgi on keel ja inimese võime seda kasutada rangelt iseseisvad nähtused, need pole seotud teiste mentaalsete struktuuridega ega nendest mõjutatud. Sellele vastanduv kognitiivne lingvistika lähtub arusaamast, et inimesed väljendavad keele abil tähendusi. Oluline on seejuures, et need tähendused on seotud inimeste kogemuste, teadmise ja tunnetusega. Seega, keelt ei saa vaadata kui omaette struktuuri. (Õim 2008: 620)

1960. aastatel hakati inimesega tegelevatesse teadustesse taas tagasi tooma arusaama sellest, et inimese mentaalne sisemaailm on seotud temaga toimuvate protsessidega. Selles püüus nähakse kognitiivse keeleteaduse algust. Jerome Bruner (1990) on andnud põhjaliku ülevaate kognitiivse suuna kujunemisest. Ta kirjutab, et psühholoogias alguse saanud kognitiivteadus hakkab termini *kognitiivne* kaudu ühendama erinevaid teadusharusid, nagu näiteks antropoloogia, filosoofia, ajalugu, keele- ja kirjandusteadus. Erinev on seejuures materjalile lähenemise eesmärk ja viis (Bruner 1990: 3). Seega pole kognitiivne lähenemine sel perioodil iseloomulik üksnes lingvistika vallas, vaid ka näiteks antropoloogias, arheoloogias, ajaloos, kirjandusteaduses, psühholoogias. (Õim 2008: 617–618)

Kognitiivse lingvistika algusajaks peetakse tinglikult 1970. aastate lõppu. Sellele suunale on aluse pannud kaks lingvisti, ühelt poolt kognitiivse grammatika rajaja Ronald Langacker, teiselt kognitiivse semantika arendaja George Lakoff. (Õim 2008: 620; Õim, Tragel 2007: 105, 108).

Nagu juba eelnevalt mainitud, tavatsetakse kognitiivses lingvistikas eraldada kaks omaette suunda: kognitiivne semantika ja kognitiivne grammatika. Haldur Õim ja Ilona Tragel on säärase eristuse aluseks välja toonud asjaolu, et kognitiivne semantika

keskendub keeles avalduvate tähenduste (s.t struktuuri) ning inimese kogemuste ja kujunenud mõistesüsteemide omavahelistele suhete uurimisele. Teisisõnu võib rääkida tunnetuse ehk kognitsiooni avaldumisest ning mõistestamisest kui tähenduse kujunemisest. (Õim, Trigel 2007: 104). Seega ühendab kognitiivne semantika ühelt poolt tähenduse ja kognitsiooni, teisalt ka semantika ja pragmaatika.

Grammatika uurimine kognitiivsest vaatenurgast tähendab, et keeleteadlase uurimisobjektiks on inimese mentaalne grammatika ning eesmärk on selles avalduva süsteemi kaardistamine. Jaotus kognitiivseks semantikaks ja grammatikaks ei tähenda seda, et tegemist on kahe täiesti eraldiseisva suunaga. Vastupidi, tegemist ei ole selgepiirilise eristusega ning grammatika uurimiseks kognitiivsest vaatenurgast lähtutakse kognitiivse semantika alustelt. (Õim, Trigel 2007: 104)

Praeguseks on kognitiivne keeleteadus jõudnud areneda niivõrd jõudsalt, et seda võib pidada üheks juhtivaks keeleteaduse suunaks maailmas. Ka Eestis on see praeguseks levinud suund ning saanud teoreetiliseks aluseks paljudele uurimustele. (Õim, Trigel 2007: 103; Trigel, Veismann, Õim 2000: 268)

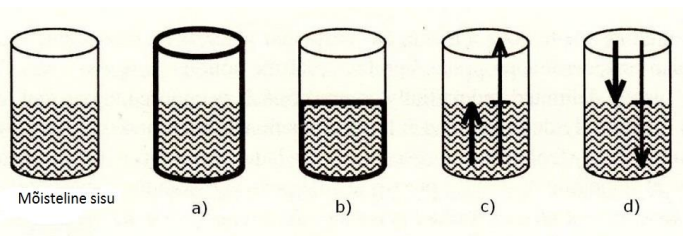
Edasi tuleb siinses peatükis juttu kognitiivse lingvistika olulisematest mõistetest nagu *mõistestamine*, *kognitiivsed valdkonnad*, *kehapõhisus*, *kujundskeem* ja *prototüübiline efekt*, millest lähtutakse ka selles töös. Kognitiivse lingvistika ühest suunast – kognitiivsest grammatikast –, mis on siinse töö teoreetiline alus, antakse põhjalikum ülevaade järgmises peatükis.

1.2 Kognitiivse lingvistika olulised mõisted

Kognitiivse keeleteaduse üks keskne termin on *mõistestamine*. Keeles väljendatavatel üksustel ja väljenditel ei ole üksühest tähendust. Sõnadel on välja kujunenud üldine tähendus, mille tegelik tähendus tekib iga inimese individuaalse taju, tunnetuse ja kasutuskogemuse kaudu. Seega, tähendused kujunevad lõplikult iga inimese peas, olles mõjutatud kontekstist ja situatsioonidest, milles nad avalduvad. Seda kulmineeruvat protsessi nimetatakse mõistestamiseks. See vastandub näiteks varasemale

traditsioonilisele objektivistlikule arusaamale, mille järgi tõlgendati lause tähendust mehaaniliselt: tähendus selgub tõeväärtustingimuste esitamise kaudu. (Õim 2008: 621 Langacker 1986: 3; Langacker 2008: 4–5, 28–31)

Mõistestamise illustreerimiseks on Langacker (2008: 43–44) toonud näite, mis on esitatud joonisel 1. See, mida joonisel täpselt kujutatud on, sõltub sellest, kuidas inimene seda tõlgendab. See on kas 1) anum/klaas, 2) klaas, milles on vesi, 3) klaas, mis on pooleldi vett täis, 3) klaas, mis on pooleldi veest tühi.

Joonis1. Tähenduse tõlgendamine (Langacker 2008: 44)

Mõisted on keerulise sisuga teadmiste ja tähenduste kogum. Nende kirjeldamiseks on kasutusele võetud valdkonna (*domain*) mõiste. Valdkond kujutab endast konkreetset üksikteadmist või kogemust, mis mõistestamise käigus erinevate esile kerkivate valdkondade mõjul hakkab määrama mõiste sisu. (Langacker 2008: 44)

Jooniselt 1 võib loetleda valdkondi nagu märjatunne, konteiner, mõisted VESI ja VEDELIK jne. Valdkondade puhul eristatakse põhivaldkondi, mida ei ole võimalik enam valdkondadesse taandada, ning mittepõhilisi valdkondi, mis sisaldavad teatud määral teisi või on mingil määral taandatavad põhilisemateks valdkondadeks. Tüüpiline põhivaldkond on näiteks RUUM. Enamus valdkondi ei ole siiski põhilised, näiteks ÕIGLUS, SELGROOGNE, PUNANE või KAEL. (Langacker 2008: 44–45)

Kognitiivse lingvistika üks põhiseisukohti on, et mõistestamine on seotud *kehalisusega*. Emotsioonid ja abstraktne mõtlemine on seotud inimese keha funktsioneerimisega. Täiesti ilma kontekstita võib mõista väljendit *minust paremal asub*

x. Asuja paiknemine *mina* suhtes on automaatselt tuvastatav kehalise taju ehk kehasutamise kaudu. (Õim 2008: 622)

Sellised tähendused nagu SEES vs VÄLJAS, ÜLEVAL vs ALL ei ole sisult tähenduslikud. Nende tähenduse n-ö avamiseks kasutatakse kehalist kogemust. Näiteks väikelaste puhul võib tähenduste omandamist täheldada eeskätt just kehaliste tegevuste kaudu. Laura Janda (2006) toob välja, et üks selline kogemus on näiteks mõiste KONTEINER tajumine, kui laps endale midagi suhu paneb või sealt välja võtab. (Janda 2006: 10)

Kehaosade seost keelega on vaadelnud Bernd Heine (1997) ning andnud põhjaliku ülevaate sellest, kas ja kui palju on numeraalide struktuur seotud kehalise kogemusega. Autor toob erinevate keelte näitel esile keha-osa-süsteemi (*the body-part model*) olemasolu, väites, et numeraalide süsteem keeltes ei ole juhuslik, vaid vastupidi, see on motiveeritud kehaosade nimetustest. Heine käsitluse põhjal võib öelda, et inimesed kasutavad mõistete puhul kehalist taju, loomaks endale mõistuspärane ja loogiline maailmakord. Näiteks toob ta (1997: 21) välja, et inimkäsi on sageli vahend numbrite süstematiseerimisel keeles. Selle järgi on näiteks number „5“ seotud ühe käega, „10“ kahe käega jne.

Oluline mõiste kognitiivses lingvistikas on ka *skeemkujutus*, mille kasutusele võtjaks peetakse Mark Johnsonit. Inimese kogemused maailmaga suhtlemisel korduvad, sarnased olukorrad tekitavad inimese meeles ja tajus mustreid, mis käivituvad piisava äratuntavuse korral. Neid mustreid nimetataksegi skeemideks. Skeemide tekkimine on eelduseks mõistestamisele ja kategoriseerimisele, see on teadmiste ja kogemuste korrastamine. (Johnson 1987: xiv)

Skeemkujutlust võib defineerida kui „dynamic analog representations of spatial relations and movements in space“ (Gibbs 2006: 90). Selle sisu peitub liikumise, ruumi tajumise, kehaliste kogemuste ja maailmataju organiseerimises teatud viisil, nii et inimene tajub tähendusi teatava lihtsustatud struktureeritud skeemina. Skeemkujutlust tuleks eristada kognitiivteadustes varem kasutusel olnud skeemi mõistega, mille puhul

oli tegemist pelgalt skeemse tegevuste kujutamise. Mõned näited skeemkujutlustest on näiteks KONTEINER, TASAKAAL, ALLIKAS-RADA-EESMÄRK. (Gibbs 2006: 90–91)

Alates 1980. aastatest on lingvistikas üha kasvava tähtsusega semantikakäsitluseks prototüübiteooria, mis sai alguse Eleanor Roschi ja tema kolleegide psühholingvistilisest uurimusest. Rosch jõudis oma vaatlustes ja katsetes järeldusele, et kategooriatel on tüüpilisemad ja vähemtüüpilised esindajad. Näiteks selgus katsest kategooriaga *lind*, et selle kõige tüüpilisem esindaja on punarind (*robin*), kõige vähem tüüpilised aga näiteks *kana*, *kalkun*, *pingviin*. Nii ka näiteks kategooria *mööbel* puhul on tüüpilisim esindaja *tool*, kõige vähem esindab seda kategooriat aga *telefon*. (Geeraerts 2010: 183, 186)

Dirk Geeraerts toob näite sõna *vili* (*fruit*) kohta, mille põhitähenduseks on 'pehme ja magus söödav puu või põõsa osa', ent sel sõnal on muidki tähendusi, mis jäävad sellisest määramisest pisut väljapoole, aga on siiski eespool toodud esmatähendusega seotud. Näiteks esineb tihti kujundlikku väljendit *looduse viljad* (*fruits of nature*) või *maa vili* (*fruits of the ground*). Selliselt on sõna *vili* tähendus palju üldisem, viidates kõigele, mis kasvab ja on söödav, seejuures ka juurviljadele (vrd *fruit* 'puuvili' esmatähendusega). Seda sõna kasutatakse ka veel mingi eesmärgi tulemuslikkusele viitamiseks, nt *the fruit of his labour* ('tema töö vili'). Kõik need tähendused on siiski omavahel seostatavad ning grupeeritavad tema põhitähenduse alla. Prototüüpanalüüsi abil võib esitada sõna *fruit* kõik tähendused ja vaadelda, kuidas need üksteist sisaldavad. Selle kõige üldisemaks tähenduseks on 'tulemus, tagajärg' ja see sisaldab kõiki selle sõna tähendusi. (Geeraerts 192–195)

Prototüüpsuse avaldumine on siinse töö seisukohalt oluline, kuna eesti keeles on elatiivil väga lai tähendusfunktsioonide spekter, mille omavaheliste seoste kirjeldamisel lähtutakse prototüüpseimast, lähtekohta märkivast tähendusfunktsioonist.

2. Grammatika uurimine kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast

Kognitiivse keeleteaduse vaatepunktist ei ole tähendus omane mitte ainult leksikaalsetele üksustele, vaid ka grammatikale, nagu seda on käänded. See tähendab, et grammatika uurimisel on olulised kõik need tähendusega seotud nähtused, mida kirjeldati lähemalt esimeses peatükis (mõistestamine, kehalisus, skeemkujutus valdkonnad, prototüüpsus). Siinses peatükis on kirjeldatud veel mõningaid nähtusi, mis on ühtviisi olulised nii grammatika kui ka semantika aspektist.

2.1. Metafoor kui grammatika käivitaja

Üks põhilisi vahendeid tähenduste mõistetavamaks muutmiseks ja ka konstrueerimiseks on metafoor (Langacker 2008: 35–36).

Mõistemetafoori teooria puhul kõneldakse allikvaldkonnast (*source domain*), milles on metafoori mõistmise aluseks olev info, ning sihtvaldkonnast (*target domain*), milleks on see, millele viidatakse. (Lakoff, Johnson 2003: 4–5)

Metafoor on oluline nähtus tähendusmuutuste jälgimisel ja grammatika kujunemisel. Grammatiseerumise käivitajana nähakse eeskätt tähendusnihet suunaga konkreetsemalt keelelemendilt abstraktsemale. Seda võib kujutleda kui muutust suuremalt keele elemendilt väiksemale. Teisisõnu nimetatakse seda arenguks, mille suund on leksikaalselt keeleüksuselt grammatilisele vormile, seejuures muutub grammatiline vorm veel grammatilisemaks. (Heine ja Kuteva 2007: 32, Metslang 2002: 166)

Grammatisatsiooni mõistetakse järkjärgulise protsessina, milles toimuvad tihti mitmed paralleelsed ühesuunalised muutused, mis on seotud keelendi tähenduse, vormi ja funktsiooni kasutusega. Grammatiseerumise juures on oluline ka see, et uus kasutus leviks ja keelekasutajate seas juurduks. Selleks peab uuendus olema vastuvõetav ja keelele mingil moel omane ja otstarbekas. (Metslang 2002: 166)

Grammatisatsiooniteooria vaatepunktist on grammatika muutumine pidev protsess ning iseloomulik kõigile inimkeeltele (Heine, Kuteva 2007: 32). Oluline osa selle teooria juures on desemantisatsioonil, mille järgi mingi keelendi kasutamine uues kontekstis eemaldab sellelt väljendilt osa tema tähendusest – selle osa, mis uude konteksti ei sobi. Desemantisatsioon käivitub sageli metafoorsest keelekasutusest. Tihti on see seotud kehaosadega, näiteks inglise keele lokatiivsed adpositsioonid *behind* ja *on top of* on tuletatud seosest kehaosadega *pea* ja *selg*. (Heine, Kuteva 2007: 33). Nii nagu metafoorilise ülekande puhul on füüsiline valdkond vahend ruumiliste, abstraktsete suhete kirjeldamiseks, eemaldub desemantisatsiooni puhul konkreetne kehaosa tähendus, jättes alles ruumilisuse. Ka René Dirven (1993: 85) näiteks järeltab oma uurimuses 12 inglise keele ruumiprepositsiooni kohta, et mida ebamäärasem ja üldisem on prepositsiooni keskne tähendus, seda suurema tõenäosusega kasutatakse seda ka metafoorilises tähenduses.

2.2. Ruumisuhete väljendamine keeles

Sellest, et tähenduse mõistmine on seotud inimtunnetuse ja kehalisusega, oli juttu juba kognitiivse lingvistika aluseid kirjeldavas esimeses peatükis. Kehalisusega koos on tähenduste tekkimisel ja mõistmisel osa ka füüsilisel ja ruumilisel kogemusel. Tyler ja Evans väidevad, et füüsiline ja ruumiline tajumise on suuresti aluseks inimese peas tekkivatele mõistetele ja nende omavaheliste seoste tekkimisele (Tyler, Evans 2003: 24).

Soteria Svorou käsitleb keele ja ruumi suhete kirjeldamisel just grammatilisi elemente. Grammatilistel elementidel on keeles organiseeriv funktsioon. Grammatika ülesanne on organiseerida teisi keele elemente struktureeritud tervikuks, väljendades sellega tegelikult võimalikult selgelt kõneleja mõtet. (Svorou 1994: 31)

Ruumisuhete kirjeldamiseks on erinevad autorid kasutusele võtnud erinevaid termineid. Otsitavat ja tuvastamist vajavat objekti nimetatakse inglise keeles terminiga *figure* ning sellega seotud ja selleni juhatavat objekti *ground*. Sama tähendust on

väljendatud ka näiteks terminite *locans* ja *locatum*, *trajector* ja *landmark*, *relans* ja *relatum* abil (Langacker 1986). Ene Vainik (1995: 30-31) on nimetanud termineid *trajector* ja *landmark* eesti keeles *muutuja* ja *pidepunkt*, *figure* ja *ground* kasutab ta terminitega *figuur* ja *foon*. ja sama suhte väljendamiseks termineid *muutuja* ja *pidepunkt*.

Ruumisuhete väljendamiseks on välja kujunenud teatud loogika. Svorou osutab (1994), et selmet öelda „maja ratta lähedal“ (*the house near the bicycle*) on loogilisem öelda „ratas maja lähedal“ (*the bicycle near the house*). Siin kehtib elusuuruses esemete omavaheline suhe, mis on justkui keeleline raam: jalgratas on väiksem ja muudab asukohta, sestap on seda loogiline kasutada trajektoori (*trajector*) tähenduses ning maja kui muutumatu asukohaga objekti tausta (*landmark*) tähenduses.

Ka Dirveni (1993:73) järgi on füüsilise ruumi tajumine seotud meie mentaalse ruumiga ja sellega, kuidas inimene kasutab keelt. Inglise keele ruumiprepositsioonidel on rohkelt tähendusvaldkondi, kuid kõigi nende keskne tähendus on seotud ruumiga.

Niisamuti leiavad Tyler ja Evans, et ruumipartiklite mõistmine ja kasutamine on seotud meie füüsilise ruumitaju ning võimega suhestuda maailmaga, ning järeldavad, et kõik need tähendused, mida ruumipartiklid omavad, ei ole lihtsalt üks polüseemiline jada, vaid et nende tähenduste vahel, mida leksikaalne sõna kannab, on võimalik näha süsteemset võrgustikku. (Tyler, Evans 2003: 2)

Eesti keele puhul on kehaosanimetuste kasutamine samuti levinud. Näiteks väljendites *käest laskma*, *ühest küljest* ja *teisest küljest*, mis on oma esialgsest kehaosa märkivast tähendusest kaugenunud, hakates tähistama abstraktseid mõisteid või tegevusi, nagu seda on näiteks sõna *käsi* ühendis verbiga *laskma*, viidates nii füüsilises kui ka abstraktses tähenduses hooletule/tahtlikule minnalaskmisele.

3. Grammatika uurimismeetoditest kognitiivses lingvistikas

Selles töös on elatiivi kui lähtekäände näol tegemist ruumisuhete väljendamisega keeles. Rohkesti uurimusi ruumisuhete avaldumise kohta keeles on tehtud inglise keeles, milles need suhted avalduvad eeskätt prepositsioonide kaudu. Uurimusi käänete kohta on aga vähe.

Selles peatükis antakse ülevaade mõnedest elatiiviga sarnast funktsiooni täitvatest grammatilistest vahenditest keeltes, mida on vaadeldud kognitiivse keeleteaduse alustelt. Eesmärk on kirjeldada põgusalt kognitiivse lingvistika erinevaid rakendusviise grammatikale.

Täpsemalt on vaatluse all inglise keeles lähtumist märkivad prepositsioonid ja vene keeles samu suhteid kirjeldavad prefiksud. Ülevaade siinse töö seisukohast olulisest käsitlusest, Ene Vainiku koostatud eesti keele väliskohakäänete semantikast esitatakse peatüki lõpus.

3.1. Väljumise väljendamisest vene ja inglise keeles

Réne Dirven (1993) on vaadelnud 12 ruumiprepositsiooni inglise keeles:

- 1) kolm põhilist ruumiprepositsiooni *at, on, in*
- 2) kaks lähedalolekule viitavat prepositsiooni *by* ja *with*
- 3) kaks teekonna prepositsiooni *through* ja *about*
- 4) kaks vertikaalse ruumi prepositsiooni *under* ja *over*
- 5) kolm separatsioonile või allikale viitavat prepositsiooni *from, off* ja *out of*

(Dirven 1993: 73–74)

Kõigil neil on lisaks ruumilisele põhitähendusele laiu tähendusvaldkondi nagu seisund, aeg, piirkond, viis või ka põhjus. Dirven illustreerib võrgustiku abil prepositsioonide tähenduste laienemist: kuidas füüsilisest ruumi tähendusest kasvavad välja abstraktsemad. Eemaldumist väljendavaid prepositsioone *from, off (of)* ja *out of*,

mis vastavalt märgivad eemaldumist 1) mingist punktist, 2) pealispinnalt, millega on oldud otseses kontaktis ja 3) suletud alalt, ühendab tähendusvaldkondade poolest koha, aja, põhjuse, piirkonna valdkond.

Dirven toob välja, et ruumiprepositioonid väljendavad ka muid kui vaid ruumiga seotud tähendusi ning et see loogiline süsteem toetub mentaalsele ruumile, mis, eriti inglise keele prepositioonide näitel on struktureeritud süsteem. (Dirven 1993: 73, 84–85)

Sarnaselt inglise keele ruumiprepositioonidele väljendab ka elatiiv eesti keeles lisaks ruumiga seotud tähendustele väga palju muid tähendusi ning esineb erinevates tähendusvaldkondades. Selle töö eesmärk ongi välja selgitada, millised need valdkonnad on ja kirjeldada elatiivi tähendusi võrgustikseoses.

Tyler ja Evans on esitanud uurimuse inglise keele prepositioonide semantikast (Tyler ja Evans 2003) ning käsitlenud muu seas ka väljumist väljendava prepositiooni *out* ja *out of* polüseemiat, järeldades, et neil kahel on oluline tähenduserinevus, mis seisneb *out of* puhul selles, et konkreetne allikas, millest lähtutakse on avalik, *out* puhul jääb see varjatuks.

Prepositioonil *out* on tuvastatud kuus võrgustikulises seoses olevat tähendust. (Tyler ja Evans 2003: 202–209)

1. Asukoha võrgustik

1.1. Muutunud asukoht

Amy is out sick for the day.

1.2. Otsas olema

We're out of luck.

1.3. Täienemine

This jacket needs to dry out before you wear it again.

2. „Soodne punkt on seespool“ võrgustik

2.1. Väljaarvamine

They voted out the unpopular member.

2.2. Nähtavuse piiratus

He switched the light out.

3. „Soodne punkt on väljaspool“ võrgustik

3.1. Nähtavus

The sun/moon is out.

3.2. Teadmine

We figured out the problem.

4. Segmenteerituse võrgustik

4.1. Jaotumine

The chef dishes out the food.

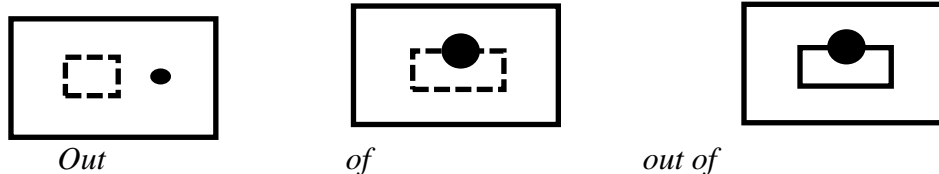
5. Refleksiivsuse võrgustik

5.1. Refleksiivsus

The boy stretched out his hand.

Joonisel 2 on näha partiklite *out*, *of* ja *out of* prototüüpset situatsiooni. *Out* puhul märgib must täpp trajektoori ja katkendjoonega riskülik orientiiri. *Out*-lausetes ei väljendata orientiiri, sestap võib öelda, et tegemist on piiritletud alaga – trajektoori kaudu teame, et see on üldiselt olemas. *Of*-situatsioonis on trajektoor osa orientiirist. Osa-terviku suhe on selle partikli üks tähendusi. Tyler ja Evans rõhutavad, et trajektoor ja orientiir ei pea selles tähenduses kindlasti füüsilises kokkupuutes olema, küll aga on trajektoor ja orientiir kindlasti mingis funktsionaalses seoses. Kui *out* puhul illustreeris orientiiri katkendjoontega riskülik, siis *out of* puhul võib näha riskülikut trajektooriga võrdsustatud joonega – orientiir, mis toimib siin allikana, on seega *out of* puhul avalik ja teada.

(Tyler ja Evans 2003: 201, 210, 213)

Joonis 2. Partiklite *out*, *of* ja *out of* prototüüpne kujutlus (Tyler ja Evans 2003: 201, 210, 213)

Huvitavama ajalooga on partikkel *of* (vt näited 1-2), mis on praeguseks kaugenenud oma algsest ruumitähendusest. *Of* (*/off*) märkis väljendites algselt tähendusi nagu 'eemaldumine', 'separatsioon', 'ilmajätmine', 'pärimine', 'algamine' (ka allikas), 'alguspunkt', 'põhjus', 'agent', 'materjal' jmt tähendused, mis sisaldavad 'kusagilt võtmist', 'tulemist', 'tõusmist' või 'lõppemist'. (Tyler ja Evans 2003: 209).

(1) *The front of the chair.*

Toolి esiosa.

(2) *He took the lighter out of his pocket.*

Ta võttis välgumihkli taskust välja.

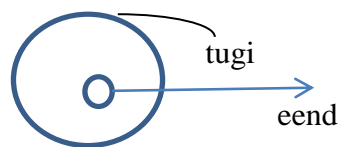
Seega on prepositsiooni *of* algne tähendusväli väga sarnane eesti keele elatiivi tähendustega. Paljud praegused eesti keele elatiivi tähendusfunktsioonid on hakanud asendama genitiivi ja postpositsiooni (näiteks *poollest* ja *kohast*) konstruktsiooni.

Vene keeles väljendatakse väljumist prefiksrite abil. Seda on uurinud näiteks Nesset, Endresen ja Janda (2011), kes võrdlesid kahte üksteisega semantiliselt lähedalt seotud vene keele prefiksrit *vy-* ja *iz-*. Mõlemad väljendavad väljumist. Prefiksrite *vy-* ja *iz-* omavahelise tähendusseose tuvastamisel kasutati meetodit, mida nad nimetasid *radial category profiling* (*kategooria radiaalne esiletoomine*). Kategooriate klasterdamise meetodi järgi eksisteerib ühe kategooria piires allkategooriaid, millel on üks prototüüpne kategooria. Prototüüpsus avaldub semantiliselt motiveeritud suhte kaudu (prototüüpsusest lähemalt lk 12) ning prototüübist lähtuvad otsesemalt või kaudsemalt ülejäänud allkategooriad – sellel on tähenduse kaudu kõige rohkem seoseid kõigi teiste allkategooriatega. Kategooriate suhted avalduvad kognitiivsete mehhanismide kaudu ning enamasti on nendeks metafoor ja metonüümia. Oluline on ka see, et kategooria prototüüpne esindaja kuulub valdavalt just füüsilisse valdkonda ning keeleelement võib olla motiveeritud mitmest allkategooriast korraga. (Nesset, Endresen, Janda 2011: 3–4)

3.2. Eesti keele väliskohakäänete semantika Ene Vainiku järgi

Inglise keeles on ruumisuhete väljendamiseks kasutusel prepositsioonid. Eesti keeles väljendatakse neid suhteid lisaks kaassõnadele kohakäänete abil. Ene Vainik on esitanud põhjaliku ülevaate eesti keele väliskohakäänete semantikast (Vainik 1995) ning analüüsinud allatiivi, adessiivi ja ablatiivi kasutust kognitiivse grammatika vaatenurgast. Ta on lähtunud väliskohakäänete analüüsimisel kognitiivse grammatika teooriast.

Vainik esitab oma analüüsi, tuginedes kahele tasandile. Esiteks jaotab ta käände tähenduspooluse ehk käändepredikaadi toeks ja eendiks (joonis 3). Toeks nimetatakse selles käsitluses üldist tähenduspiirkonda ehk kognitiivset valdkonda, milles käändepredikaadi suhe kehtestub ning mis tihti selgub kontekstis. Selle taustal tuleb esile eend. Esmane valdkond on kohakäänete puhul RUUM, ent ka näiteks AEG ja SEISUND. Vainik kirjeldab väliskohakäändeid kokku üheksas valdkonnas, lisaks nimetatutele on veel SKAALA, SOTSIAALNE RUUM, SÜNDMUSRUUM, VAHEND, ABSTRAKTSED SUHTED ja VIIS. (Vainik 1995: 40, 46–47)

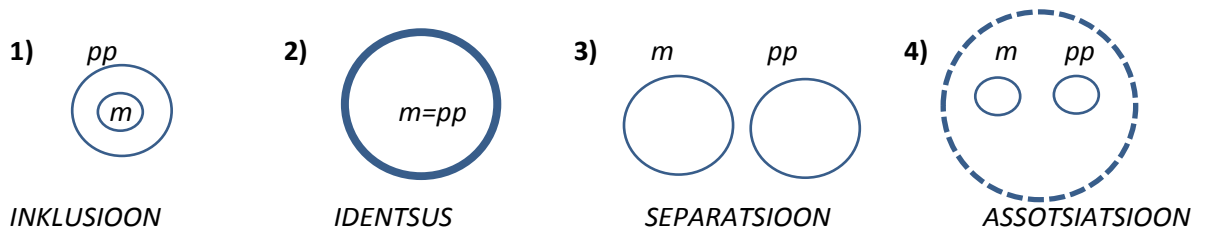

Joonis 3. Tugi ja eend

Teise tasandina käsitleb Vainik oma analüüsis muutujat (m) ja pidepunkti (pp), mida nähakse sisuliselt eendi osaliste ja suhte kahe osapoolena. Muutuja on lauses osaline, kes tuleb rohkem esile ning kelle muutumist pidepunkti suhtes vaadeldakse, järgnevas näites 3 on selleks koer. Pidepunkt on seega taustaks muutujale.

(3) Andsin koera | le kondi
 └─┬─┘ └─┬─┘
 pp m

Väliskohakäänete analüüsimiseks ja kirjeldamiseks on Vainik kasutanud kognitiivses grammatikas tuntud kognitiivseid põhisuhteid inklusioon, identsus separatsioon ja assotsiatsioon (joonis 4). (Vainik 1995: 43–44)

Joonis 4. Kognitiivsed põhisuhted (Vainik 1995: 44)

Kuna eesti keele varal ei ole käändegrammatika kohta kognitiivse grammatika vaatenurgast põhjalikult käsitletud, on Ene Vainiku koostatud väliskohakäänete semantika olnud heaks näitlikuks materjaliks ja ka eeskujuks sellele tööle. Eeskujuks esmalt just selles osas, et vaadelda, kuidas on rakendatud kognitiivse grammatika termineid, kirjeldamaks põhjalikult kohakäände olemust. Teiseks on väliskohakäänete kirjeldus olnud eeskujuks kognitiivsete valdkondade määramisel. Üheksast Vainiku välja toodud valdkonnast on selles töös kasutatud nelja, mis sobivad kirjeldama ka elatiivi, nimelt AEG, RUUM, ABSTRAKTSED SUHTED ja SKAALA.

Peatüki kokkuvõtteks võib öelda, et kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast on tehtud erinevaid uurimusi, ehkki meetodi detailsemal kirjeldamisel jäävad autorid väga sageli pealiskaudseks. Kognitiivne keeleteadus annab grammatika uurimisele lähtekohad ja ideed, aga nagu toodud näidetest selgub, pole ühte kindlat viisi ega meetodit materjalile lähenemiseks, neid kombineeritakse ja kujundatakse oma uurimuse eesmärgist ja materjali iseloomust lähtudes.

4. Elatiiv eesti keeles

Et anda uurimusele põgus ajalooline taust, tutvustatakse lühidalt eesti keele elatiivi päritolu ning selle tähendusfunktsioone, mida on nimetatud erinevates eesti keele grammatikates ja käsiraamatus, ning antakse ülevaade seni elatiivi kohta valminud uurimustest.

4.1. Eesti keele kohakäänete ajaloost

Tänapäeva eesti keelele omane kohakäänete süsteem kujunes välja läänemeresoome algkeeles (Rätsep 1979: 27). Selle süsteemi järgi eristatakse kohakäänete hulgas sisekohakäändeid – sisseütlevat ehk illatiivi, seesütlevat ehk inessiivi ja seestütlevat ehk elatiivi – ning väliskohakäändeid – alaleütlevat ehk allatiivi, alalütlevat ehk adessiivi ja alaltütlevat käänat ehk ablatiivi. Kohta on seega võimalik eesti keeles väljendada kolmest aspektist lähtudes. (Rätsep 1979: 27)

Nii sise- kui ka väliskohakäänete käändelõpud on kujunenud kahe käändelemendi liitumise teel. Sisekohakäänatel oli lisaks vanadele kohakäändelõppudele teiseks liidetavaks elemendiks vana läänemeresoome ja volga keeltele omane latiiivne käändelõpp *-s*; väliskohakäänatel oli teiseks osiseks *l*-element. (Rätsep 1979: 27, 51).

Elatiivi tunnus on tänapäeva kirjakeeles *-st*. Ajalooliselt on selle kujunemise teekond olnud järgmine:

$s + -ta/-tä$ (separatiivilõpp) $> -sta/stä$.

-sta/-stä oli elatiivivormi algne kuju, mis nüüdseks on lühenenud. Lisaks noomenitele esineb elatiivi lõppu ka *ma*-infinitiivi juures.

Selles magistritöös keskendutakse ühe sisekohakäände täpsemale kirjeldusele, nimelt kaardistatakse elatiivi tähendusväli. Järgnevalt tutvustatakse põgusa ajaloolise ülevaate saamiseks elatiivi käsitlusi erinevates eesti keele grammatikates ja käsiraamatus ning antakse ülevaade seni elatiivi kohta valminud uurimustest.

4.2. Elatiivi kirjeldusi eesti keele grammatikates ja käsiraamatus

F. J. Wiedemann on oma deskriptiivses „Eesti keele grammatikas“ (2011 [1875]: 365–368) kirjeldanud elatiivil järgmiseid funktsioone.

1. Millestki lahkumise või eemaldumise väljendamine, vastates küsimustele „millest“ ja „kust“. Näiteks *Tuli sealt külast, taganes minust, hingab omast waewast* ‘das genügt wohl [sellest jätkub].
2. Elatiivi abil edastatakse olukordi, mille tegevus lähtub millestki või toimub milleski. Näiteks *rääkis unest* ‘er sprach vom Schläfe aus = Schläfe [rääkis läbi une = unes]’. *Jõbnust peast* ‘in der Trunkenheit’, *kainest peast* ‘nüchtern’.
3. Elatiiviga märgitakse ajas ja ruumis väljendavat algussuhet „millest alates“. Sageli ei väljendata seda mitte ainult käändelõpuga, vaid ka sõna *sädik* abil, näiteks *wimne minust* ‘der letzte von mir an, nach mir’ [viimane pärast mind] ja *lapsepõlwest sädik* ‘von Kindheit an’.
4. Elatiiv näitab pärinemist või koosnemist, näiteks *seda tehakse püst ehk rauast* ‘es wird aus Holz oder Eisen gemacht’, *sinust ei sã inimest* ‘aus dir wird kein mensch’.
5. Elatiiviga väljendatakse ka ajendit või põhjust millegi juhtumiseks, näiteks *se tuleb kadeduzest* ‘das kommt aus Neid’, *sa pead sõnast külma* ‘du musst auf’s Wort gehorchen, ohne Strafe’ [sa pead kuuletuma sõna peale, ilma karistusega], *temast on pal’ju tüli* ‘durch ihn ist viel Beschwerde’.
6. Elatiiv väljendab osa-terviku suhet, näiteks *kõige nõrem sinu wendadest* ‘der jüngste von deinen Brüdern’, *mis sa minust naerad* ‘was belachst du an mir’.
7. Elatiivi kasutatakse ladina *de*-eessõnalise ablatiivi puhul tegusõnade *rääkima*, *mõtleva*, *vaikima*, *kuulma* järel, näiteks *sest asjast olen ju külnud* ‘davon habe ich schon gehört’, *räägib pal’ju omast tegudest* ‘er spricht viel von seinen Thaten’, *mis sa sest ütled, mõtled* ‘was sagst, denkst du davon’.
8. Elatiivi abil määratletakse ka kõnealuse mingi osa või eripära, näiteks *õnsad nēd, kes puhtad südamest on* ‘selig die, welche rein von Herzen, reines Herzens sind’, *läheb näust siniseks* ‘er wird blau im Gesicht’, *sest ma olin rumal* darin war ich dumm [selles

osas olin rumal]. Samuti kasutatakse elatiivi öeldu kitsendamiseks, näiteks *tere lõunast* 'sei gegrüsst zu Mittag', *sē on hea minu mēlest* 'das ist gut nach meiner Meinung', ning koos liikumist väljendavate tegusõnadega osutatakse mingi adverbiga seoses kohale, ehkki mõnikord on sel juhul rööpselt kasutusel ka allatiiv: *läks uksest väl'ja, sisse, mõda* 'er ging zur Thür hinaus, hinein, an der Thür vorbei', aga *kēl' on sõnadest* või *sõnadele waene* 'die Sprache ist arm an Wörtern', *mā on rikas rahwast* või *rahwale* 'das Land ist reich an Einwohnern'.

9. Elatiivi kasutatakse sellistel juhtudel, kui on tarvis osutada hinnale, mis on tulnud millegi eest maksta: *saj kolm rubla wakast* 'er bekam drei Rubel für ein Loof'.

10. Nagu infinitiivigi puhul, kasutatakse elatiivi võrdlustes, ent elatiiv vastupidiselt infinitiivile eelneb komparatiivile: *ta on minust sürem* 'er ist grösser als ich', küll ta sǎb wennast wēl rikkamaks 'er wird wohl noch reicher als der Bruder'.

11. Ajaväljendites kasutatakse elatiivi adessiivi ja faktiivi asemel, nii et elatiiv vastab küsimusele „millal“, „kui kaua“: *õigest ajast* 'zu rechter Zeit' [õigeaks ajaks], *wēl mõnest ajast* 'noch auf einige Zeit' [veel mõneks ajaks].

12. Elatiivi kasutatakse veel ka ühel omapärasel ja raskesti mõistetaval viisil: *Reinust poeg on tema jüres, Hantsust poeg on haige* 'sein Sohn Rein ist bei ihm, sein Sohn Hans ist krank', *üks Jürist nimi* 'Einer Names Georg'.

Wiedemann viitab oma grammatikas sellele, et tihti ei ole kohakäänete kasutamisel loogilist ja ühest reeglit, mille alusel otsustada, kas kasutada käändevormi või postpositiooni ning millal sise-, millal väliskohakäänet. Sellisel puhul tuleb keelekasutajal toetuda oma sisetundele ja keeletajule, mis tihtipeale toobki välja kõige loomulikuma variandi. Ka Andrus Saareste (1952 [2006]: 77) viitab sellele kohakäänete tarvituse omapärasele joonele, kus ootuspärase väliskohakäände asemel kasutatakse sisekohakäänet. Saareste lisab ka, et „Me tarvitame seestütlevat käänet mitte ainult selle päristähenduses, vaid 'kaudu' mõttes“, näiteks toob ta välja *Läks uksest välja, Ühest kõrvast sisse, teisest välja*. mõned elatiivi kaudses tähenduses Wiedemann viitab eesti keeles üha enam ilmnevale suundumusele kasutada postpositiooni keeles paralleelselt käänetega, s.t postpositioone *sēs, sisse, sēst* sisekohakäänete kõrval, väliskohakäänete

puhul *peal, peale, pealt; käes, kätte, käest; jüres, jüre, jürest*, millele Wiedemann loob seose kauguse ja läheduse kaudu ehk lähedasema suhte väljendamiseks kasutatakse kääned (*ta tuli meile* 'er kam zum Besuche zu uns [ta tuli meile külla]') ning kaugust väljendatakse postpositsiooniga (*ta tuli meie jüre* 'er kam zu uns, gesellte sich zu uns irgend wo [ta tuli meie juurde, liitus meiega kuskil]'). (Wiedemann 2011 [1875]: 377–378)

Kõige üldisem juhised sise- ja väliskohakäänete kasutamiseks tuleb käänete nimetustest: sisekohakäändeid kasutatakse seespidisusele osutamiseks, väliskohakäände kasutus osutab välispidisusele. Eesti keele kohakäänete puhul on eesti keele kui teise keele omandaja jaoks keeruline vahet teha, millal on õige kasutada sise-, millal väliskohakääned, sest õigupoolest on see teinekord keeruline ka emakeelekõneleja jaoks. Wiedemann annab oma grammatikas sellele seletuse: „Sisekohakäanded laienevad väljaspoolsele lähedusele siis, kui tegemist on tiheda liitumise, lähikontaktiga, nagu *laps on ema rinnas, süles* 'das Kind ist an der Brust, auf dem Schooss der Mutter' --- Kui tegemist ei ole tiheda kokkupuutega, vaid üksnes välise lähedusega (kuid ikkagi puudutusega), siis kasutatakse väliskohakäändeid, nagu *tēle juhatama* 'auf den Weg weisen', *laual magama, istuma* 'auf dem Tische liegen, sitzen'.“ (Wiedemann 2011 [1875]: 379).

Kui ligikaudu 130 aastat tagasi on Wiedemann oma grammatikas osutanud sise- ja väliskohakäänete paralleelsele kasutusvõimalusele, näiteks *ta on ammetil, ammetis* 'er ist im Amte', *hakkab tõle, tõse* 'er macht sich an die Arbeit', *rukis on õiel, õies* 'der Roggen ist in Blüthe', siis nüüdses keelepraktikas on kasvõi nende näidete puhul kasutusele jäänud üks variant.

Tänapäevastest allikatest kirjeldavad elatiivi põhjalikumalt „Eesti keele grammatika“ (Erelt jt 1995) ja „Eesti keele käsiraamat“ (Erelt jt 2007). Nendes välja toodud funktsioonid varieeruvad nii arvult kui ka sisult. Käsiraamat eristab ühtekokku 13, „Eesti keele grammatika“ kümme funktsiooni.

„Eesti keele grammatika“ (1995) järgi on elatiivi põhiülesanne vormistada määrust, väljendades kas

1) separatiivse tähendusega aega, näiteks lausetes *Leidsin sahtlist vana märkmiku ja Tüdruk tuli klaveritunnist.*

või

2) separatiivse tähendusega kohta, näiteks *Nii on olnud juba vanast ajast.*

Elatiivi teiste tähendustena on EKG-s välja toodud veel järgmised kasutusjuhud:

3) märkimaks separatiivse tähendusega seisundit, näiteks *Poiss toibus minestusest üsna ruttu;*

4) osutamaks materjalile, sellele, millest miski on tehtud, või näidata millestki koosnemist, näiteks *Paneelidest majad on enamasti igava arhitektuurilise lahendusega;* Lisaks väljendab elatiiv

5) tervikut, eriti võrdlusalusena komparatiivse adjektiivivi või adverbi juures, näiteks *Jüri oli poistest kõige nutikam.*

6) põhjust, *Sõrmed olid külmast kanged;*

7) mingi asja osa, mida verb oma tegevusega hõlmab või omadust, mida adjektiiv kannab, *Mees oli peast haavata saanud;*

8) (infinitiitarindi) tegevussubjekti, *Mees oli murest murtud;*

Veel on ära märgitud, et elatiivi kasutatakse reksioonilise laiendina teatud verbide või neist tuletatud noomenite juures, väljendamaks sel viisil

9) asja, millega puudub või katkeb ühendus, *Ma loobusin sellest tööst.*

Samuti esineb elatiivi 10) teatud verbide reksioonilise laiendina ilma selge tähenduseta, näiteks lausetes: *Mees tiris poissi riietest, Mõtlen sageli sellest raamatust ning Kõik sõltub sinust endast.*

(EKG 1995: 57–58)

Kui võrrelda ülal välja toodud funktsioone käsiraamatus esitatuga, jääb käsiraamatu loetelust välja siin toodud loetelus seitsmendana esitatud funktsioon, mille järgi elatiiv väljendab „mingi asja osa, mida verb oma tegevusega hõlmab või omadust, mida adjektiiv kannab“. Käsiraamat (EKK 2007: 248–249) täiendab aga EKG loetelu nelja funktsiooniga, lisades, et elatiivi ülesanne on ka

11) osutada rühmale või tervikule, *Kolm meest sellest seltskonnast olid mulle võõrad.*

12) objektile, millele tegevus on suunatud, *Mis sa **tast** narrid?*

13) kellest või millest midagi tuleb või saab, ***Sinust** saab õpetaja;*

14) vormistada lisandit, ***üliõpilasest** poeg.*

Nagu juba Wiedemann ja ka hilisem EKG osutavad ühele funktsioonile, mille järgi elatiiv võib olla omapärase ja raskesti mõistetava tähendusega, tehakse seda ka käsiraamatus, mille funktsiooniloetelu lõpus tuuakse välja, et elatiiv 15) võib olla ka selge tähenduseta, *Kõik oleneb **olukorrast**.*

Kui võrrelda kolme allikat ja eeskätt seda, kuidas on elatiivi kirjeldus nende käsitluste põhjal ajas muutunud, ilmneb, et elatiivi esmane ülesanne on väljendada separatiivset ruumilist või ajalist tähendust. Wiedemanni kirjeldatud funktsioonide hulgast ei esine tänapäevastes käsitlustes (EKG ja EKK) 1) pärinemis- ja 2) hinnatähendust ning samuti ei kirjeldata elatiivi 3) ajaväljendites adessiivi ja faktiivi asemel ja 4) olukorras, mille tegevus lähtub millestki või toimub milleski. Wiedemanni tähendustele on lisandunud viis funktsiooni: märkida 1) separatiivse tähendusega seisundit, 2) infiniititarindi tegevussubjekti, 3) teatud verbide reksioonilist laiendit, osutades ühenduse katkemisele või puudumisele, 4) kellest või millest midagi tuleb ning 5) objekti, millele tegevus on suunatud.

Kuidas ja kas üldse eesti keele sise- ja väliskohakäänete kasutustingimused selgemaks on muutunud, on küsimus, millele siinses töös otse vastust ei otsita, ent oluline on märgata tõlgenduste erinevust. Wiedemann on võrrelnud eesti keelt saksa keelega, millest ilmselgelt eesti keel tollal kõige suuremat mõjutust saigi, ning viidanud asjaolule, et parasjagu sobilik kasutus oleneb suuresti sellest, kuidas vastavat vormi kasutatakse teises keeles ning millisena seda on varem kasutuses kuulnud. Eesti keel on selle 130 aasta jooksul saanud mõjutusi mitmetelt keeltelt, peamiselt inglise ja soome keeltelt, mis on suunanud selle arengut. Sestap on ilmselge vajadus põhjaliku sissevaate järele eesti keele tänapäevase sise- ja väliskohakäänete kasutuse kohta.

4.3. Uurimusi eesti keele elatiivi kohta

Kristiina Ross (1997: 184–201) on koostanud ajaloolise ülevaate kohakäänete kasutamisest 17. sajandi keelekasutuse põhjal, võttes aluseks Heinrich Stahli ja Georg Mülleri kirjalikud tekstid. Ross toob välja, et nendes tekstides esineb sisekohakäänetest üksnes ainsuse seestülev. Stahli grammatikas on elatiiv esindatud genitiivi ja ablatiivi all. (Ross 1997: 185–186). Hilisemates grammatikates järgitakse samamoodi saksa või ladina grammatikatest lähtuvat malli, mistõttu kohakäänded iseseisvate käänetenähtena ei eristu. Nii kattub näiteks Heinrich Gösekeni süsteem Stahli kirjeldusega, Johannes Gutsblaffi grammatikas on kohakäänetest esindatud seestülev ja alaleütlev kääned, mis on paigutatud vastavalt genitiivi (nagu Stahlilgi) ja daativi alla. (Ross 1997: 186). Ka juba hilisem August Wilhelm Hupeli käsitus 19. sajandi algusest ei too palju muutusi: sisekohakäänetest eristub seal üksnes elatiiv, ent Hupel paigutab selle ablatiivi paralleelvariandiks.

Omaette käändena hakkas elatiiv eksisteerima 19. sajandi grammatikates, kui selle võttis kasutusele Eduard Ahrens (Rätsep 1979: 50).

Kui grammatikad kõrvale jätta, vaatleb Ross (1997: 187) Stahli ja Mülleri tegelikku keelekasutust kirjalikes tekstides, kus esinevad vähemal või rohkemal määral kõik kohakäänded, ning osutab elatiivi rohkusele. Tänapäeva kirjakeelega võrreldes toob Ross sees- ja seestüleva käände kasutussagedust vaadeldes välja vastupidise suundumuse: seesütlevat käänet esineb seestülevaga võrreldes rohkem (Ross 1997: 187).

Elatiivi funktsioonidest 17. sajandi tekstides toob Ross välja suundumuse väljendada selle kaudu tänapäeva elatiivilegi omaselt siselähtekohta või lähteseisundit. Tänapäeva keeles tundmatu kasutusena väljendas elatiiv siis lisaks veel genitiivi tähendust (*se Engel sest Issandast, iux Juhr keickest Kuriast*) ning finiittarindis tegijat.

Elatiivi funktsioonidest tänapäeva keeles annavad ülevaate „Eesti keele grammatika“ ja „Eesti keele käsiraamat“. Elatiivi tähendusfunktsioonide kohta on uurimusi valminud vähe ning lähiajast käsitlused peaaegu puuduvad.

Eesti keele kohakäänetest ongi ablatiivi ja elatiivi kõige vähem uuritud. Väliskohakäänete semantikat on uurinud Ene Vainik (vt lähemalt lk 18–20) ning inessiivi ja illatiivi kohta on Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas valminud nii mõnedki tööd (Leppik 1952, Reiman 1956, Sõnajalg 1956, Zirk 1957, Hüdsi 1959, Kadakas 1970, Bergström 1991, Kaaber 2000, Velsker 2000, Kio 2002, 2006, Pedaja 2006). Elatiivi uurimustest pärineb põhjalikum käsitlus 1950. aastate lõpust (Roosaar 1957). Niisamuti jääb sinna kümnendisse sise- ja väliskohakäänete tähenduslike funktsioonide käsitlus (Saluveer 1958).

Viktor Saluveer toob oma uurimistöös välja, et elatiiv on sisekohakäänetest kõige funktsioonirikkam kääne, ning käsitleb elatiivi funktsioone 17 tähendusvaldkonnas: 1) koht, 2) töölt või tegevusest siirdumine, 3) aeg, 4) põhjust, 5) elatiivne agent, 6) suhe, 7) materjal, 8) maksmine või hindamine, 9) viis, 10) olukorra või seisundi lõppemine, 11) võrdlus, 12) elukutse, 13) isikunime väljendamine, 14) muutumine, 15) isiku, olendi, eseme, aine, kehaliikmete väljendamine, 16) mõnede verbide kasutusega seotud elatiiv, 17) mõned arhailised rahvapärased väljendused.

Huvitava funktsioonina märgib Saluveer ära suhtelatiivi, mille all peab silmas konstruktsiooni, mis on asendatav kaassõnafaasiga „nimisõna genitiiv + *poolest*“, näiteks *arust lage* (vrd *aru poolest lage*), *kerest kaunis tüse* (vrd *kere poolest kaunis tüse*). Suhtelatiiv on kujunenud lokatiivse funktsiooni põhjal, taolistest keelekasutustest nagu *näo kohast kahvatu* ja *keha kohast kena*, mis on grammatiseerunud väljendusteks vastavalt *näost kahvatu* ja *kehast kena*. (Saluveer 1958: 47)

Niisamuti maksmise või hindamisega seotud elatiivi puhul on elatiivilõpuliseks kasutuseks grammatiseerunud genitiivi ja postpositsiooni *eest* konstruktsioon, näiteks lauses *Ta võttis kolm rubla värskelt korjatud mustikatest*. (Saluveer 1958: 47–48)

Suhtelatiiv ja maksmist või hindamist väljendav elatiiv on väga loomulik ka praegusaja keelekasutuses, paralleelselt toimib ka sama suhte väljendamine postpositsioonide *poolest* ja *eest* abil, ehkki suhtelatiivi genitiiv + *poolest* ning

lokatiivne tähendus konstruktsioonist genitiiv + *kohast* on keelekasutusest täielikult kadunud.

Helle Metslang (2001: 222–231) on võrrelnud eesti, soome ja saksa keele käändekasutust metafooride taustal. Kui soome keelele on omane teatud juhul kasutada sisekohakäänet (näited 4 ja 5), siis eestlane kasutab samal juhul väliskohakäänet, nagu nähtub näidetest 4–8.

Eesti keele puhul on võimalik väliskohakäände kasutust seletada metafooriga TERVIK ON OSA OMANIK, soomlase jaoks kehtib see samuti, ent on piiratud elusa tervikuga, näide 8. Eluta terviku puhul kirjeldab nende sisekohakäände valikut metafoor TERVIK ON OSA ASUPAIK, nagu näidetes 4 ja 5.

(4) *Veneessä on masto.*

(5) *Autossa on ratti.*

(6) *Paadil on mast.*

(7) *Autol on rool.*

(8) *Ihmisellä on kaksi jalkaa.*

Elatiivi puhul toob Metslang (2001: 227) välja metafoori SUBSTANTS ON OSA LÄHTEKOHT. Elatiiviga märgitakse näidetes 9–11 materjali, eesti keeles saab seda väljendada mitmeti: nii adverbiaali, predikatiivi kui ka atribuudi positsioonis.

(9) *Siidist sai/tehti kleit.*

(10) *Kleit on siidist.*

(11) *Siidist kleit.*

Kokkuvõtteks võib öelda, et elatiivi esiletulek juba 17. sajandi grammatikakirjeldustes annab sellele käändele pika teekonna, kus selle kasutusel on olnud rohkelt aega levida ja ajas muutuda.

Käsiraamatu ja grammatikate võrdlemisel ilmneb esiteks, et elatiivil on rohkelt kasutusfunktsioone. Teiseks on näha, et nende kirjeldused varieeruvad. Varieerumine on loomulik, kui vaadelda ajalist vahet Wiedemanni ja Erelti kirjeldustes, kuid ka praegusaja käsitlused annavad elatiivist mõneti erineva pildi.

Kolmandaks tuleb märkida, et grammatikates ja uurimistöodes esitatakse elatiivi tähenduste loetelu ja märgitakse ära keskne tähendus. Kuid kõikide nende tähenduste loetelu puhul puudub elatiivist terviklik pilt: kas ja mil viisil on kõik need tähendused omavahel seotud. Lisaks esineb tähenduste loeteludes ka üsna ebamääraseks jäävaid kirjeldusi, mis väljendavad küll näiteks elatiivi seotust verbiga, kuid ei määratle tähendust.

Käesoleva töö eesmärk ongi kvantitatiivse korpusanalüüsi toel esitada elatiivi käände tähenduste kui prototüübist lähtuva võrgustiku mudel. Esmalt tuleb välja selgitada, millised tähendused korpusel ilmnevad ja millistes erinevates tajuvaldkondades neid kasutatakse. Et elatiivi tähenduste alla kuuluvad erinevad funktsioonid, püütakse selles töös neid funktsioone lähemalt kirjeldada, nende kasutust põhjendada ning luua seostatud pilt kõigist esile tulevatest tähendustest.

5. Materjal ja töö meetod

5.1. Materjali valik

Siinse töö empiiriline osa põhineb eesti kirjakeele korpuse morfoloogiliselt ühestatud korpuse ajakirjandustekstidel.

Esmalt sooritati korpuses märgendi "sg el" järgi otsing, mille tulemusena saadi korpusest ühtekokku 1250 ainsuse elatiivi sisaldavat lauset. Need laused puhastati märgendusinfost nii, et lausesse jäi alles vaid morfoloogiline info ainsuse elatiivi (sg el) kohta. Et korpuse otsingu kaudu tulid välja laused tekstide kaupa tervikuna ega olnud antud juhuslikus järjekorras, sisestati kõik laused MS Exceli faili, kus neis tekitati juhuslik järjekord. Seejärel võeti sellest kogumist välja esimesed 500 lauset, mis said edasise analüüsi aluseks.

Põhilise abivahendina kasutati lausete analüüsimisel MS Exceli programmi, kuhu sisestati kõik analüüsitavad laused, mida hakati erinevate analüüsisiltide kaudu osadeks lahutama. Valitud lausetest tuli mõned eemaldada, näiteks ühesõnaline *Tallinnast*, mille puhul ei olnud võimalik kontekstita edasist analüüsi teha. Samuti tuli paaril korral ette, et elatiiviks märgendatud keeleüksus ei esinenud lauses elatiivi vormis, näiteks *Leedu välisministeeriumi kantsleri Albinas Janushka hinnangul on Venemaa ähvardused viia oma väed Balti riikidesse pärast nende saamist NATO liikmeks mõeldud ähvardusena Lääne-Euroopale ja NATO-le.*

Korpusest tulid välja ka sellised juhtumid, kus ühes lauses leidis mitu elatiiviks märgendatud konstruktsiooni, näiteks *Autori huvid ulatuvad **semiootikast**¹ kuni *sufide**

¹ Töö näitelauetes märgitakse kirjastiiliga *bold* elatiivis sõna, alla on joonitud muu elatiiviga seotud oluline sõna või fraas.

luuleni, iidsest sumerist Euroopa Liidu mütoloogiani ja NKVDni. Selliste lausete puhul vaadeldi, millises positsioonis elatiivikonstruktsioonid lauses teineteisega asetuvad. Kui tegemist oli loeteluga, milles kaks elatiivikonstruktsiooni olid seotud sama verbiga, arvati need üheks juhtumiks. Kui aga elatiivikonstruktsioonid asetuisid lause erinevatesse osadesse, milles oli erinev verb, arvati need kaheks eraldiseisvaks juhtumiks, näiteks lauses *See varaka kaupmehe poeg otsustas loobuda rikkusest, et jutlustada muuhulgas ka inimese sugulusest loomaga.*

5.2. Meetodi kirjeldus

Süsteemi loomiseks ja vajalike parameetrite leidmiseks on selles töös eeskujuks olnud Ene Vainiku väliskohakäänete semantika (vt lähemalt lk 23–25). Sarnaselt Vainiku käsitlemisega analüüsitakse selles magistris töös elatiivi kognitiivsete valdkondade kaupa, millest nii mõnigi valdkond kattub Vainiku väliskohakäänete uurimuses välja tooduga. Kuna aga selle töö eesmärk ei ole rakendada materjali kirjeldamisel kognitiivse grammatika termineid ja meetodeid, siis ei vaadelda selles töös valimi lauseid muutuja ja pidepunkti vaatenurgast. Elatiivi tähendusfunktsioonidest selgema ülevaate andmiseks ei ole see vajalik.

Et elatiivi põhitähendus sisaldab liikumist, lähtumist, väljumist või alguse saamist mingist punktist, siis lähtuti selle töö analüüsimisel esmalt just liikumise jälgimisest. Elatiivi kirjeldamiseks märgendati 500-lauseline valim Exceli tabelis 11 sildiga.

1. Elatiivina esineva sõna lemma
2. Lemma semantiline tüüp
3. Kognitiivne valdkond, mida elatiiviga esinev sõna väljendab
4. Kas elatiiv esineb konstruktsioonina, mis väljendab alguspunkti?
5. Kas elatiiv esineb konstruktsioonina, mis väljendab lõpp-punkti?
6. Milline lauseliige määrab elatiivi kasutuse?
7. Elatiivi kasutust määrav sõna lauses
8. Elatiivi kasutust määrava sõna semantiline tüüp

9. Lauses esinev verb

10. Verbi tegevuse laad

11. Elatiivi tähendus

Esmalt eraldati kõigist 500 lausest elatiivi tunnusega sõna ehk lemma. Lemma eraldamine võimaldas lähemalt vaadelda, mis tüüpi sõnadega elatiiv koos esineb ning millistesse tüüpidesse need koonduvad. Selleks määratletigi järgmiseks lemma tüüp.

Lemma tüübi puhul vaadeldi elatiivi tunnusega sõna ning määratleti lemma laiem valdkond, näiteks lemma *käsi* ja *rind* puhul on selgelt tegemist kehaosaga, *seaduse* ja *eelarve* puhul tegevusjuhise ja lemma *teine november* on kuupäev, üldisemalt aga on tegemist ajaga. Lemma tüüpidesse kategoriseerimist oli tarvis, et iseloomustada elatiivi tähendusi kognitiivsetes valdkondades. Tabel lemma tüüpide kohta on esitatud töö lisana (lisa 1).

Järgmiseks analüüsiti lauseid selle järgi, millisesse kognitiivsesse põhivaldkonda elatiivne sõna paigutub. Valdkonna määramisel lähtuti elatiivi kasutusest kontekstis ehk vaadeldi kogu infot, mis korpusest elatiivi ümbrusse kaasa tuli. Kognitiivse valdkonna all võeti kasutusele esmalt kolm suuremat rühma – RUUM, AEG ja MUU.

Valdkonna RUUM all mõisteti selliseid lauseid, kus elatiiv edastab üksnes füüsilise ruumina tajutavaid suhteid (vt näiteid 12 ja 13).

(12) *Nagu ütles "Loodushoiu" saate toimetaja Toivo Makk, laekus võistlustöid enam Virumaalt, **Lõuna- ja Lääne-Eestist**, Järvamaalt, Jõgevamaalt ja Harjumaalt.*

(13) *Võiks kirjutada pika uiutuse ümmarguste kreekerküpsiste lavaelust“ Proovireisija surmas” — täpsuses, millega neid **toosist** võeti, lauale asetati, peos veeretati, oli oma lummus.*

Valdkonna AEG alla koondusid kõik ajasuhteid väljendavad elatiiviga laused (vt näide 14).

(14) *Eesti Telefon kehtestab **1. maist** kõne alustamise tasu 48 senti ning langetab kohaliku kõne minuti hinna 32 sendilt 16 sendini.*

Kõik ülejäänud elatiiviga laused, mis füüsilise ruumi ega ajasuhteid ei väljendanud, arvati MUU alla, nagu näited 15 ja 16. Näites (15) võib inimeste psühholoogiat kujutleda samuti (kinnise) ruumina. Kuna siin ei ole tegemist füüsilise ruumiga, kuulub taoline lause valdkonda MUU. Näites 16 on elatiivi kasutatud objekti² markeerimiseks, mis oli üks tüüpilisemaid sellesse valdkonda kuuluvaid rühmi.

(15) *Võibolla tuleb vastust otsida inimeste **psühholoogiast**.*

(16) *Eesti loobub Estonia komisjoni esimehe **kohast**.*

Hilisema analüüsi käigus eraldati MUU alt omakorda neli valdkonda: ABSTRAKTNE RUUM, SKAALA, SISALDUMINE, ABSTRAKTSED SUHTED. Seejärel märgendati korpuses ära, kas elatiivi kasutamisel lauses väljendub algus- ja lõpp-punkt (vt näide 17).

(17) *Tõepoolest, saabunud 3. juunil otse **Belgradist** rahukõnelustelt Kölni, vastas Ahtisaari *Financial Timesi* küsimusele, kas teda ei häirinud Milosevici sõjakurjategijaks kuulutamine, et see küsimus ei tõusnud Jugoslaavia presidendiga kordagi üles.*

Nende määramine tundus esmapilgul olevat lihtne „jah-ei“-määratlus, ent siin esines piiripealseid lauseid, mis tegid otsustamise üsna keeruliseks. Näiteks lauses 18, kus *pilu* võiks pidada lähtekohaks, kust algab postkaardi teekond, samas aga kujutab ta pigem tunnelit, mis on justkui takistus ja vaheala, nii et elatiiv ei väljenda siin siiski algust. Näites 19 viidatakse leksikaalselt sõnaga *algus* ja *peale*, mis kannab siin tähendusfunktsiooni *alates*, et alguspunkt on olemas. Sellega antakse viide minevikule. Kõnelemise hetk osutab aga tugevalt punktile olevikus, nii et mingil moel on tajutav ka lõpp-punkt. Et seda lauses aga otse ei väljendata, siis siinses töös sellele elatiivi lausele lõpp-punkti ei märgendatud.

² Siin ja edaspidi käsitletakse objektitähenduse all „Eesti keele käsiraamatus“ (Erelt jt 2007) osutatud elatiivi funktsiooni märkida objekti, millele tegevus on suunatud. Tegemist ei ole süntaktilise objektiga.

(18) *Kirjutad puldil postkaardile paar sõnakest, poetad sealsamas **pilust sisse**.*

(19) *Seega rikkus Pedak tsiviilseadustiku üldosa seadust, mistõttu on teenistuslepingu sõlmimise tehingud **algusest peale** tühised ning neid ei pea täitma.*

Seejärel toodi lausetest välja elatiivi määrav sõnaliik, milleks oli kas verb, kaas-, määr- või nimisõna. Omaette rühma moodustas sellegi sildi all „muud seosed“, mille puhul süntaktiline seos mõne lauseliikmega puudus või oli tegemist kinnistunud väljenditega.

Järgmise tasandi silt oli sõnaliigi täpsustus ehk eelnevalt kindlaks tehtud seose põhjal toodi välja lauseliikme konkreetne esindaja – elatiivi määrav sõna.

Eesti keeles määrab verb paljudel juhtudel lauses temaga seotud sõnade vormi. Sellist verbist lähtuvat sõltumissuhet nimetatakse verbi rektsiooniks. (Pool 1999: 5).

Järgmiseks lähtuti eelmisest märgendusest ja võeti vaatluse alla kõik need laused, mille puhul elatiivis nimisõna oli verbi laiend. Selliseid lauseid oli kokku 275. Need verbid kategoriseeriti tüüpidesse (vt lisa 2). Verbiklasside leidmisel oli eeskujuks Beth Levini kogumik „English Verb Classes and Alternations“ (1993) inglise keele verbiklasside kohta. Verbide iseloomustamiseks võeti selles töös kasutusele 11 verbitüüpi:

- 1) liikumisega seotud verbid (näiteks *sõitma, väljuma, teel olema*)
- 2) liigutamisega seotud verbid (näiteks *sisse poetama, liikkama, võtma*)
- 3) emotsiooniverbid (näiteks *huvitatud olema, puudust tundma, kahju olema*)
- 4) kommunikatsiooniverbid (näiteks *teavitama, rääkima, kirjutama*)
- 5) meele, taju ja info vastuvõetuga seotud verbid (näiteks *aru saama, teadlik olema, vaatama*)
- 6) algamist märkivad verbid (näiteks *tulenema, lähtuma, alustama*)
- 7) omandi muutumise/vahetumisega seotud verbid (näiteks *ostma, varastama, saama*)
- 8) olemasolu ja piisavust märkivad verbid (näiteks *täis olema, väheks jääma, piisama*)
- 9) seisundi muutumisega seotud verbid (näiteks *kaduma, loobuma, mõjutusi*)

saama)

10) olukorra muutumisega seotud verbid (näiteks *leidma, vabanema, elama asuma*)

11) käskude-keeldudega seotud verbid (näiteks *välja nõudma, keelduda saama, lubama*)

Levini klasse tuli siinses töös esinenud verbidega kohandada, näiteks ei olnud Levinil eraldatud ülal toodust 5., 6. ja 11. tüüp. Kui verbid olid tüüpidesse jagatud, tehti nende sees võimaluse korral omakorda alajaotusi. Verbitüüpide koondtabel on esitatud töö lisana (lisa 2).

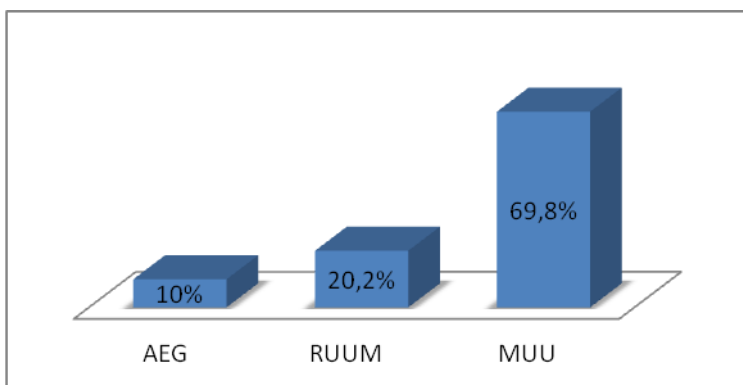
Määrava sõna tüüp leiti eraldi kaas-, määr- ja nimisõnade puhul. Neid oli kokku kaheksa: 1) emotsiooni, 2) hulka, 3) kommunikatsiooni, 4) kontakti, 5) loomist, 6) osalisust, 7) teekonda, 8) hulka märkivad sõnad.

Lisaks märgendati kõikide elatiiviga seotud verbide puhul tegevuse laad, mis on kas staatiline ehk paigalseisev või dünaamiline ehk liikuv.

Viimaseks vaadeldi lauseid tähenduse vaatepunktist ehk jälgiti, mida elatiiv lauses väljendab. Tähenduste puhul võeti aluseks Wiedemanni „Eesti keele grammatikas“ ning Ereli „Eesti keele käsiraamatus“ ja „Eesti keele grammatika“ I osas välja toodud elatiivi tähendusfunktsioonid.

6. Elatiiv kognitiivsetes valdkondades

Selles peatükis antakse ülevaade analüüsitud elatiiviga lausete kognitiivsetesse valdkondadesse paigutumise kohta. Laused jaotati valdkondadesse RUUM, AEG ja MUU (joonis 5). MUU valdkonnas, mis moodustas uuritud lausete hulgast ligi 70%, sai materjali alusel täpsustada järgmised valdkonnad: ABSTRAKTNE RUUM, SKAALA, SISALDUMINE ja ABSTRAKTSED SUHTED.

Joonis 5. Elatiiviga lausete protsentuaalne jagunemine kognitiivsete valdkondade kaupa

6.1. Elatiivi kasutus RUUMI valdkonnas

RUUMi valdkonda kuuluvate lausete hulk moodustas 20,2% kogu analüüsitud valimist (joonis 5).

RUUM kui kognitiivne valdkond kujutab endast füüsilisel kujul tajutavat konteinerit, suletud ruumi või piiritlemata avatud ala, millest eemalduakse või väljutakse, liigutakse ühest punktist teise. Kõige tavalisemal juhul on siia kuuluvate lausete puhul tegemist maa-ala (vt näide 20), asutuse või ettevõtte, linna või riigiga, aga ka koha, siseruumi või piirkonnaga, mis asetub lähte- või stardipositsiooniks. Sageli esineb elatiiv konstruktsioonis illatiiviga, väljendades suhet kust kuhu (vt näide 21), näidates teekonda ühest punktist teise, või konstruktsioonis translatiiviga (suhtes millest milleni). RUUMi valdkonda olen mõnevõrra tinglikult arvanud ka kirjalikud tekstid, nagu päevik

või mõni kirjandusteos (vt näide 22), millest tehakse väljavõtteid või kirjutatakse välja tsitaate.

(20) *Jahti alustab rabapistrik kas **varitsuspaigast** või otse **õhust**.*

(21) *Eriti kui hoidsin kaitseministrina "oma" eksemplari kindlas seifis ja olin julgeolekukaalutlustel – sest tee **Tel Avivist Tallinna** on pikk ja konarlik – äärmiselt tagasihoidlik selle tuulutamisega.*

(22) *Güid vuristab peast ette katkendi õnnepalu **romaanist** "Hind": "Ja see, mis kaugelt paistis millegi muuna, oli ikka ja jälle üks kardin."*

Teiseks leidus ruumina tajutavas valdkonnas kehaga seotud ruumisuhet (vt näide 23), nimelt jalast, seljast võtmise või saamise, käest andmise või kinnihoidmisega, aga ka kehavedelikega (vt näide 24) seotud alguspunkti tähistamise funktsiooni.

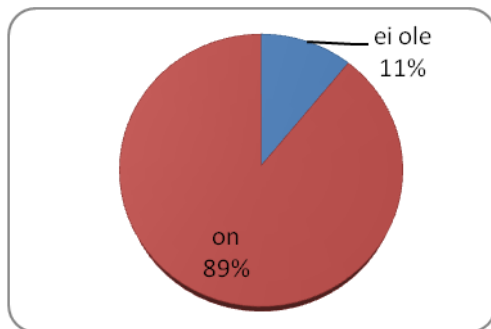
(23) *Kiirabiarst Sirje Reinberg on ajakirjas Tervis soovitanud kuumarabanduse või päikeseviste saanul esmaabina riided **seljast** võtta, et ülekuumenenud **kehast eralduks** liigne soojus.*

(24) *USA teadlased leidsid rasedate naiste **uriinist** ja **pisaratest** kauaotsitud valgumaterjali, mis aitab ära hoida aidsiviiruse levimist organismis.*

Mitmel juhul oli elatiivi puhul tegemist suuremate (vt näide 25) või väiksemate esemete, ka näiteks mööbliga.

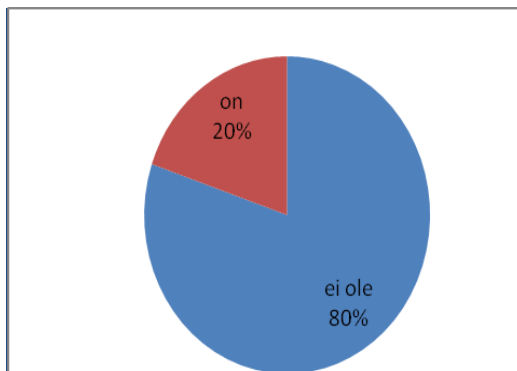
(25) *Sakslasel oli tegemist, et omal jõul **vrakist välja ronida**.*

Kui vaadelda analüüsitavaid elatiivseid lauseid selle järgi, kas elatiiviga on väljendatud lähtepunkti või alguse saamist füüsilisest alguspunktist, siis säärane kasutus oli tuvastatav enam kui kolmveerandil juhtudest, nimelt 89%-l kõikidest RUUMi valdkonna lausetest (joonis 6). Seega võib öelda, et ruumisuhтена vormistuvates elatiiviga lausetes on enamjaolt tegemist mingi isiku või objekti siirdumise alguspunkti/-koha väljendamisega.

Joonis 6. Elatiiviga alguspunkti märkivate lausete protsentuaalne osakaal RUUMi valdkonnas

Samas siirdumist lõpp-punkti enamasti lausetes ei esine (joonis 7), vaid 20%-s analüüsitud RUUMi valdkonna lausetest märgiti ka sihtpunkti. Selliste lausete puhul, milles väljendus nii algus-/lähtepunkt kui märgiti ka kuhugi välja jõudmist või millegagi lõppemist, on valdavalt tegemist kinnistunud teekonda väljendava konstruktsiooniga „kust kuhu“ (vt näide 21) või „millest milleni“.

Joonis 7. Lõpp-punkti märkivate elatiiviga lausete protsentuaalne osakaal RUUMi valdkonnas

Tähendused, mis analüüsitavate lausete puhul RUUMi valdkonnas eristusid, on jaotatud üheksasse rühma (tabel 1). Kohatähendused moodustavad selles jaotuses viis erinevat rühma. Kõigi lähtetähenduste puhul tuleb selgelt esile algamine. Kohatähendused ei tähenda aga alati ruumist väljumist.

Tabelis on tähenduste all eristatud ka kohta ja punkti. Esimese puhul on selgelt markeeritud koht, teisel juhul ei saa lähtumist nimetada kohaks, tegemist on pigem mingi kindla punktiga.

Ehkki tegemist on füüsilise ruumi valdkonnaga, on siia siiski paigutatud mõned juhud, mis asuvad abstraktse ja konkreetse ruumi piirimail, näiteks välismaailm, mis kontekstis avaldub tähenduses 'teised riigid'. Sestap on siinses tähenduste tabelis esindatud ka mõned üksikud abstraktsemad juhud.

Pärimistähendust võib mõista ka lähtekohana, ent kuna neid lauseid, milles päritolu otse väljendati, oli võrdlemisi palju, moodustasid need omaette rühma.

Huvitavalt paigutusid siia ka osa-terviku suhet märkiv ja objektitähendus. Osa ja terviku puhul oli valdavalt väljendatud füüsilist katkestamist, osalisust. Objekti tähenduse alla koondus üksikjuht, milles on tegemist eraldamissuhtega. Elatiiv ei märgi selles lauses lähtekohta, tegemist on maismaa kui suletud tervikuga, millele vastandub eraldumist märkiva võrkaia teine maa-ala, nimelt Puhtu.

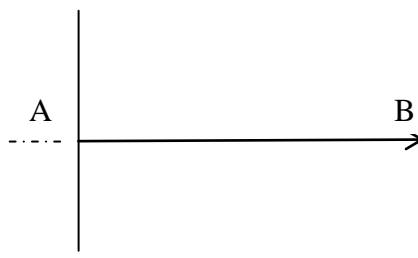
Kokkuvõtvalt võib aga öelda, et valdavalt väljendub selles kognitiivses valdkonnas eri tüüpi kohatähendus, kitsamalt aga just lähtekoha tähendus.

Tabel 1. Lausete arvuline jagunemine RUUMi valdkonnas tähenduse järgi

Tähendus	Arv	Näide korpusest
1. Lähtekoht	55	<i>Eesti ametnikel <u>puudub</u> veel Brüsselist lõplik <u>selgus</u>, kui suure osaga võib arvestada hiljemalt tänava sügisel käivituval rahajaotamisel.</i>
2. Koht	21	<i>Praegu saavad naised hädaabipille vaid arsti retsepti järgi, nii tuleb peale äpardust 4872 tunni jooksul arsti juures käia ja apteegist tabletid <u>osta</u>.</i>
3. Pärimine	8	<i>Nigeeriast <u>pärit</u> (kuid heledanahaline) siilisoenguga noormees näitab üles tõelist tantsualast professionaalsust.</i>
4. Abstraktne koht	3	<i>Nii pole rahvuslusel maailmast <u>kadumist</u> karta.</i>
5. Lähtepunkt	3	<i>Hoone keskel, neljandast <u>kuni 13. korrusenj</u> on 35 meetri kõrgune "tühimik" ehk atrium, kuhu läbi klaaslae langeb päikesevalgus.</i>

6. Osa-tervik	3	<i>Need inimesed kalduvad alahindama uue vabaduse vaimu, mis on nüüdseks vallanud enamuse Euroopast.</i>
7. Abstraktne lähtekoht	2	<i>Sest rahvuslus pole mingi suletud süsteem, vaid edukas saab ta olla vaid avatuna, see tähendab välismaailmast pidevalt mõjutusi saades ning neid omavahelise suhtlemise käigus selekteerides ja vajadusel omandades.</i>
8. Objekt	1	<i>Puhtu on küll maismaast eraldatud võrkaiaga ja suur väravgi kruusateel on tabaga suletud, kuid see ei tähenda, et Puhtu oleks külastajaile suletud.</i>
Kokku	96	

Elatiivi tüüpilisemaid kasutusi RUUMi valdkonnas on visuaalselt kujutletud all toodud joonisel 8. Elatiivi kasutati ruumis põhiliselt lähtumisena, mille puhul on tegemist algus- (A) ja lõpp-punkti (B) kujutava teekonnaga (n-ö kust-kuhu-konstruktsioon).

Joonis 8. Elatiivi skemaatiline esitus RUUMi valdkonnas

Mõnest huvitavast kasutusjuhust RUUMI valdkonnas

RUUM kui kognitiivne valdkond kujutab endast keerukat süsteemi, milles elatiivi rolli analüüsimine ning selle rolli põhjendamine osutub teinekord raskeks ülesandeks. Põhjused, miks elatiivi ühes või teises kontekstis rakendatakse, vajavad tihti pragmaatilisemat eritlust kui mõnes teises kontekstis, kus selle funktsioon on üheselt mõistetav, nagu näiteks teekonna puhul, milles elatiiv märgib selgelt lähtepunkti.

Näidetes 26–32 on toodud mõned huvitavad elatiivi kasutusjuhud, mida RUUMi valdkonnas esines. Näites 26 ja 27 on elatiivi roll märkida asukohta, esimesel juhul on selleks *pood*, teisel juhul *baar*. Esimesel juhul võiks elatiivi vormi asendada inessiiviga. Sisekohakäänete inessiivi ja elatiivi funktsioone arvestades tundub see korrektsemgi. On ju inessiivi esmane funktsioon markeerida asukohta, sees olemist, elatiivi funktsioon on aga väljendada väljumist või lähtekohta. Nendes näidetes tähistavad nimisõnad *pood* ja *baar* vastavalt raamatu ja kokteili asukohta, mingit väljapoole liikumist ega lähtumist ei toimu. Põhjus, miks siin elatiivi kasutatakse, võib peituda asjaolus, et tegemist on potentsiaalselt millegi saamist väljendavate olukordadega, mis eeldavad seda, et mingi asi jõuab kusagilt kuhugi ehk vahetab asukohta, lähtuv liikumine on väljendatud implitsiitselt.

(26) *A. Itskoki raamatu pealkiri “Algus on otsas” ei tähenda, et seda tervenisti tagant ettepoole lugema peaks või et see **poest** juba päris otsas oleks, aga parem karta kui kahetseda.*

(27) *Kord unustati isegi üks salat toomata, kokteil toodi lauda alles paarikümne minuti pärast, kui seda ise **baarist** küsima läksin.*

Iselaadi näide on 28, kus elatiivis nimisõna *aken* on tõlgendatav kanalina, mille kaudu peaks vaatamine toimuma. Samal ajal paigutub lauses aluseks olev luuletaja asukoht ehk vaatepunkt, millest lähtudes tegevust kirjeldatakse, sellesse samasse aknasse, aken moodustab justkui raami luuletaja vaatamisele.

Elatiivi kasutamine nii väljendis *aknast sisse* kui ka *aknast välja* ei ole tavapäratu, vastupidi, üsna levinud meie igapäevases keelekasutuses. Ka korpuse analüüsitud lausete seas leidus neid mitmel korral. Seejuures võib vaataja asetseda nii ühel kui ka teisel pool akent ehk hoone sees või väljaspool seda.

Selline kasutus võib olla seotud sõna *aken* funktsiooniga. Nimelt on aken selline avaus hoone sees, ilma milleta ei oleks võimalik väljaspool hoonet toimuva jälgimine, ise selle sees olles. Seega on aken esiteks nägemise vahend ning teiseks see koht, millest vaataja taju kohaselt tema nägemine alguse saab. Seega tunnetab vaataja ennast

olevat seal, kust nägemine ning seega ka väljaspool hoonet olev tegevus tema jaoks alguse saab.

Ka näite 29 puhul saab ilmselt rääkida vaatepunktist. Siingi on tegemist nägemisega ning kahe osalisega selles: mure nägijaga ja sellega, kelle silmist see paistab. Oluline roll tundub olevat verbil *paistma*, mis eeldab silmis nähtava (mure) liikumist oma asukohast (silmast) selle nägijani. Seega on tegemist lähtekohaga.

(28) *Aga luuletus nobedast naabrinaisest, keda poissmehest luuletaja pühapäeva hommikul **aknast** vahib ja endale kaasaks kutsub?*

(29) *Karmi siilisoenguse hallipäise tööstusjuhi **silmist** paistab aga mure: keegi ei tee keskliidust välja, pärast pisukest järellainetust jäävad nende ettepanekud kivina veepõhja lebama.*

Avause ja kanaliga on tegemist ka näites 30, kus on kasutatud ühel ajal nii elatiivi kui ka postpositsiooni *sisse*. Sama tähendust annaks edasi illatiivilõpp *pilusse*. Siinses näites on aga peetud vajalikuks markeerida pilu kui teekonna alguspunkti. Elatiiv on võrreldav selles lauses näitega 28, kus aken kujutab lähtekohta pilgule ja selle kulgemistekonnale. Et pilule kui avausele järgneb füüsiline suletud ruum, on tegemist sisenemisega kuhugi ning see seletab postpositsiooni *sisse* vajadust, osutamaks sellele, pilu iseenesest on teatav vaheala, mitte koht, kuhu postkaart pidama jääb.

(30) *Kirjutad puldil postkaardile paar sõnakest, poetad sealsamas pilust sisse.*

Sise- ja väliskohakäänete kasutamise piirid tunduvad olevat hägused, elatiiv esineb näiteks seal, kus oleks loomulikum kasutada ablatiivi. Näide 31 on välja toodud just sel põhjusel: elatiivivormis *see ürgne maastik* on piiritlemata horisontaalne pind, mida oleks loomulikum kasutada ablatiiviga – *sellelt ürgselt maastikult*.

Ene Vainik (1995: 81–82) on väliskohakäänete puhul käsitletud ablatiivi avakohatähendusena. Ta nimetab selle all abstraktse muutuja (PROTSESS või SÜNDMUS) ja tüüpiliselt ALA vahelist SAMAPAIKSUSE (vt lähemalt lk 21–22) kaudu avalduvat suhet, milles pidepunkt on muutujale taustaks ning ilmneb kauge vaatlusdistsants. Selline määratlus läheb kokku ka siin toodud näitega 31.

Korpuse lausete hulgas oli ka kehaosadega seotud elatiiviga lauseid, mille puhul mingi kehaosa, kas siis jalg, käsi või selg väljendub objekti (riideeseme vm) siirdumise lähtekohana nagu näites 32.

(31) *Sellest nii ürgsest maastikust on ühes rabapistikuga kadunud või kadumas ka rabakana ning hallõgija.*

(32) *Enne pükste mahavõtmist tuleb noormeesel lahendada igivana probleem: kuidas saada jalast saapad ilma ennast naeruvääristamata.*

6.2. Elatiivi kasutus AJA valdkonnas

AJA valdkonda kuuluvate lausete hulk moodustas 10% kõigist analüüsitud lausetest. Sellesse valdkonda paigutuvad kõik sellised laused, milles elatiivis sõna märgib ajalist kulgemist või algamist mingist ajalisest punktist.

Samuti koondusid siia sellised elatiiviga laused, milles elatiivivorm on tegevusliku lähtepunkti aluseks (vt näide 33), märkides seejuures mingi perioodi algust ning esinedes koos täpsema ajalise määratlusega, mis ei pruugi olla elatiivis (vt näide 34). Sellised laused esinesid sageli kaassõnadega *saadik* ja *alates*, mis markeerisid lisaks elatiivile endale algamise tähendust veelgi.

Põhiliselt kasutati elatiivi siin nädala-, kuupäevast (vt näide 35), aastaarvust või -ajast lähtumise märkimiseks. Sellistel juhtudel on tegemist kõige otsesema ajaväljendusega. Selle valdkonna perifeeriasse jäid juhud, kus elatiiv väljendus aega üldistavate ajasõnade *minevik* või *endine* kaudu.

Ajaperioodi, millel on algus ja lõpp-punkt, väljendati ka üksikul korral kujundlikult (vt näide 36). Ajavaldkonnas väljendus ka komparatiivne suhe, milles elatiiv oli võrdlusaluseks, nagu näites 37, kus aeg väljendub elatiivis sõna *pühede-eelne* kaudu.

(33) *Kõik sai alguse moslemite rünnakust katoliku kiriku vastu.*

(34) *Albaanias seni põhiseadus puudub, alates kommunismi kokkuvarisemisest 1991. aastal on läbi aetud konstitutsiooniliste seaduste paketiga.*

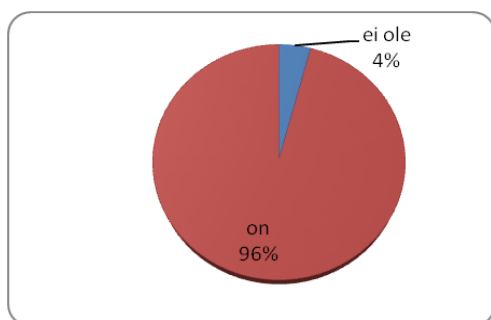
(35) *Kakskümmend kolm inimest on hukkunud Poolat 16. novembrist saadik kimbutanud külmalaine tagajärjel.*

(36) *Kummelit kasutatakse hällist hauani: see aitab nii sees- kui välispidiste hädade korral.*

(37) *Seevastu porgand on pühade-eelsest kuni poolteist korda kallim...*

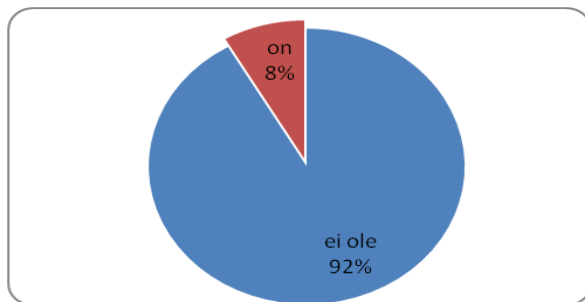
Et AJA valdkonnas on elatiivi keskne funktsioon lähtumine, väljendasid peaaegu kõik elatiivi kasutused ootuspäraselt alguspunkti (joonis 9). AJA valdkonnas ei väljendatud elatiiviga lähtepunkti 4%-s lausetest. Selliste seas oli näites 38 toodud lause, kus AEG väljendub ajasõna *aeg* kaudu.

(38) ***Tööajast kinnipidamiseks** kavatakse juurutada uue põlvkonna mõõturid , mis näitavad teel oldud aega ja tihendatakse pistelist kontrolli teedel.*

Joonis 9. Elatiiviga alguspunkti märkivate lausete protsentuaalne osakaal AJA valdkonnas

RUUMi valdkonnas sageli esinenud teekonna-konstruktsioon väljendus AJA puhul konstruktsioonina „mis ajast mis ajani“ ning seda esines 8%-s kõigist selle valdkonna lausetest (joonis 10). Seega võib öelda, et AJA valdkonnas siht- ja lähtepunkti väljendavat teekonna-konstruktsiooni niivõrd sageli ei väljendata, kui seda võis täheldada RUUMi valdkonna puhul.

Joonis 10. Lõpp-punkti märkivate elatiiviga lausete protsentuaalne osakaal AJA valdkonnas

AJA valdkonnas esines elatiiv kokku viies tähenduses, mis on esitatud all toodud tabelis (tabel 2).

Nii nagu RUUMi puhul, on ka siin keskne tähendus 'lähtumine'. Eraldi on toodud ajaline ja tegevuslik lähtepunkt. Viimane esines AJA valdkonnas just kaassõnade *saadik* ja *alates* kaudu.

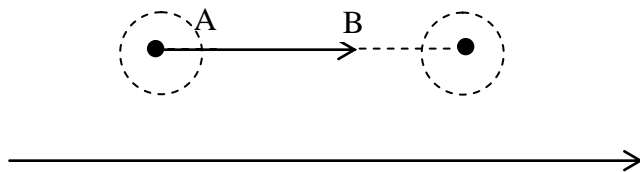
Küll vaid mõnel korral, kuid ka selles valdkonnas väljendus 'pärimise' tähendus ning ka 'võrdlusalus' komparatiivi markeerimisel. Üksikul juhul esines elatiiv abstraktse objektina, seda ajasõna *aeg* kaudu.

Tabel 2. Tähenduste arvuline jagunemine AJA valdkonnas

Tähendus	Arv	Näide korpusest
1. Ajaline lähtepunkt	35	<i>Jaguari ja Saabi esindaja Viking Motorsi müügijuhi Kalle Kuuspalu sõnul tuleb aktsiisi muuta, sest näiteks Läti kaotab 1. aprillist mootorsõidukiaktsiisi.</i>
2. Tegevuslik lähtepunkt	9	<i><u>Alates ülikooli avamisest</u> on Tartus piisavalt olnud Põhjamaade kunsti.</i>
3. Pärimine	2	<i>Arvutivabast ajastust pärit mehena ajab Veski Väli oma büroos läbi kompuutrit, lauda katavad suured paberikuhjad.</i>
4. Võrdlusalus	2	<i>Ent vasakpoolsusele kalduva imagoga töösturid võivad kergesti põlu alla sattuda — oma asja ajamisel tuleb neil seepärast endisest jõulisemat lobbytööd teha ning osavamalt avalikkust mõjutada.</i>
5. Abstraktne objekt	1	<i>Tööajast kinnipidamiseks kavatsetakse juurutada uue</i>

		<i>põlvkonna mõõturid, mis näitavad teel oldud aega ja tihendatakse pistelist kontrolli teedel.</i>
Kokku	49	

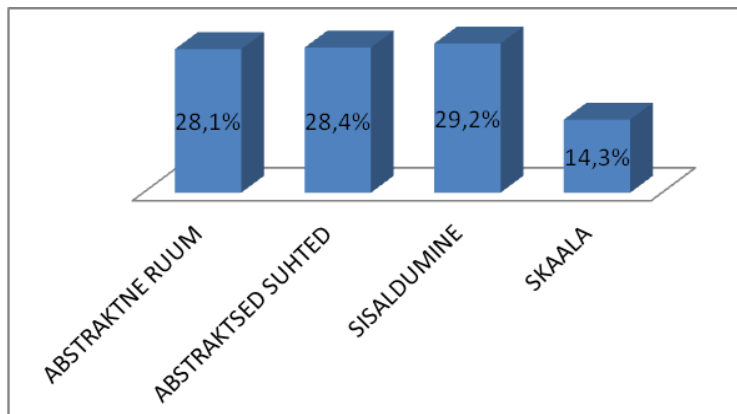
Korpusanalüüsist välja võetud lausete analüüsimise tulemusel võib AJA valdkonda kuuluvaid elatiiviga lauseid kujutleda allpool esitatud skeemina (joonis 11). A märgib väljendab joonisel suunaga teekonda, mis saab alguse konkreetsest ajahetkest. Tüüpilisim näide selle kohta oli kuupäevamalli vormistamine algushetkena, kuid esines ka näiteks perioodist lähtumist, mis oli ebamäärasemalt piiritletud. Viimast kujutab musta punkti ümbritsev laiem katkendjoontega ring. Elatiivi puhul esines harva lähte- ja sihtpunkti väljandavat teekonna-konstruktsiooni, seda markeerib joonisel B katkendlikuks muutuva joone juures.

Joonis 11. Elatiivi skemaatiline esitus AJA valdkonnas

6.3. Elatiivi kasutus muudes valdkondades

Muu alla jaotati selles töös elatiiviga laused SISALDUMISE, ABSTRAKTSE RUUMI, ABSTRAKTSETE SUHETE ja SKAALA valdkonnas. Suurimad valdkonnad moodustasid SISALDUMINE, ABSTRAKTSED SUHTED ja ABSTRAKTNE RUUM (joonis 12).

Joonis 12. Muudes valdkondades eraldunud kognitiivsete valdkondade protsentuaalne jaotumus

6.3.1. SISALDUMINE: sisu ja materjal

6.3.1.1. Elatiivi kasutus materjali ja koosnemise märkimiseks

Eesti keele elatiivi kirjeldavas peatükis oli lähemalt juttu ka metafooridest, mida elatiiv väljendab (Metslang 2001), nimelt SUBSTANTS ON OSA LÄHTEKOHT. Ka sellist materjalist lähtumist leidis korpuse lausete seas (vt näited 39–42).

Selles töös arvati need näited SISALDUMISE valdkonda, kuna väljendavad füüsilist laadi koosnemissuhet: millest miski on tehtud. Sii valdkonda kuuluvad nimisõnafraasid, milles elatiivne noomen iseloomustab järgnevat nimisõna materjali täpsustamise kaudu.

(39) *Spordiklubi Vabariigi Võllimees juhataja Rein Lepik ütles, et kiikingu sünnimaa on Eesti, sest esimesed sellised **metallist sportkiiged** tehti käsitsi just siin.*

(40) *Kiviteri firma Kohtla-Järvel toodab samuti põlevkiviõli, aga **tükipõlevkivist**.*

(41) *Eestil on ainulaadne kummitöötlemistehnoloogia, ent oma rehvide asemel ajame õli **Saksamaa kummipurust**.*

Samuti kuuluvad selle valdkonna hulka koosnemissuhet väljendavad elatiiviga laused (vt näide 42).

(42) *Rannaküla koosneb **mõnest lõsutavast taluhoonest**.*

SISALDUMISE valdkonnas ei ole tegemist lähtumistähendustega ja seetõttu ei ole siin tajutav liikumine, mille puhul oleks vaadeldav algus- või lõpp-punkt.

6.3.1.2. Elatiivi kasutus sisu märkimiseks

SISALDUMISE valdkonnas märgib elatiiv tegevuste (vt näide 43), sündmuste (vt näide 44) või nähtuste (vt näide 45) laiendit, mis on lauses väljendatud elatiiviga. Laiendiga antakse edasi selle tegevuse, sündmuse või nähtuse, milleks allpool toodud näidetes 43–45 on vastavalt *rääkimine*, *teadaanne* ja *rõõm*, täpsustus. Nimelt annab elatiiv edasi nende konkreetsema sisu või tuuma, teadaande puhul näiteks on selleks sisuks komisjoni tagasiastumine.

(43) *Kas on mõtet rääkida suurest Nabokovi näitusest 42. tänava raamatukogus, kus Nabokovi vaim laiutas?*

(44) *Mõni tund hiljem öö hakul vastas Santer napi teadaandega kogu komisjoni tagasiastumisest.*

(45) *Maal hakkad märkama eluslooduse usalduslikkust, teiste elusolendite kontakti otsimist sinuga ja nende rõõmu selle leidmisest.*

Selle valdkonna lausete puhul mängivad rolli verbid (46) ja noomenid (47), mida elatiiv laiendab. Elatiivi kasutati tüüpiliselt järgmiste verbidega: *rääkima*, *kirjutama*, *kuulnud olema*, *laulma*, *vestma*, *jutustama*, *muljet jätma*, *teadma*, *tootma*, *piisama*, *sõltuma*, *tegema*, *unistama*, *loobuma*, *tekkima*, *kirendama*, *aru andma*, *teatama*, *tõstatama*, *teadlikuks saama*, *koosnema*, *vaimustatud olema*, *jutlustama*. Elatiiv laiendas selles valdkonnas esinenud lausete seas noomeneid nagu *sõnum*, *nägemus*, *ülevaade*, *arusaamine*, *arvamus*, *pilt*, *signaal*, *mudel*, *lugu*, *teadmine*, *pihtimus*, *luuletus*, *joonistus*, *teade*, *teave*, *vestlus*, *uudis*, *rõõm*, *arusaam*, *kogemus*.

(46) V + N_{el}

Kirjas jutustab noormees endast ja oma perekonnast, kirja lõpetavad rooma luuletaja Publius Vergiliuse värsid.

(47) V + [N + N_{el}]

Üritus algas ülevaatega üheksast eelmisest Miss Tartu valimisest.

Rahandusministeeriumi nõunik Daniel Vaarik nentis, et ministeeriumil pole seni teavet **Talviku kandideerimisest**.

Selle valdkonna puhul on oluline märkida, et elatiivi saab enamikul juhtudel asendada postpositsiooniga *kohta*, nii et väljendatu tähendus ei muutu (vt näited 43, 44, 46, 47).

Elatiivi ilmnes selle valdkonna lausete seas kokku kuues funktsioonis (tabel 3). Et sisaldumisel on staatiline iseloom, märgib elatiiv valdavalt objekti tähendust, s.t. objekti, millele tegevus on suunatud.

Objektitähendused on eristatud omakorda kolmeks – abstraktne, füüsiline ja tegevusobjekt – vastavalt sellele, milline olemuslik alus on elatiivis sõnal. Tegevusobjekti alla kuuluvad *mine*-teonimed.

Lisaks objektitähendusele ning materjali ja koosnemise väljendamisele märgib elatiiv siin veel põhjust ja üksikul juhul muutusprotsessi lähet. Tabelis toodud näites väljendub sisu verbi *toetama* kaudu, milles elatiivi abil täpsustub toetuse olemus.

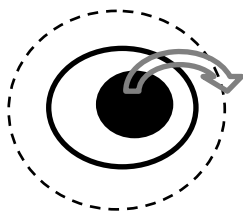
Tabel 3. Lausete arvuline jagunemine tähenduse järgi SISALDUMISE valdkonnas

Elatiivi tähendus	Arv	Näide korpuselt
1. Abstraktne objekt	46	<i>Tehingust</i> olid <u>teadlikud</u> nii president kui ka Riigikogu riigikaitsekomisjoni esimees.
2. Objekt	21	Oli küll — oma varasemates intervjuudes <u>räägite</u> “ <i>kastist</i> ”, mida märkate vaid siis, kui “sellele komistate või tolmu pühite”.
3. Tegevusobjekt	15	<u>Teatati</u> <i>sissemurdmisest</i> Narva maantee korterisse.
4. Materjal/koosnemine	12	Ühispanga president Ain Hanschmidt ütles pangamaja pidulikul avamisel, et naljakas <i>metallist</i> <u>moodustis</u> kõrghoone katusel peab ülemiste vanakesele näitama, et ühispank ei ole veel valmis ja aina areneb.
5. Põhjus	6	Rahandusele aitavad lisaks palava ilmaga <u>töörügamisele</u> kaasa umbsed riided, <i>haigusest</i>

		<u>kurnatud organism</u> või vähene vedeliku joomine.
6. Saamine ³	1	Hiljem, president Boriss Jeltsini nõuandjana rahvusküsimustes, asus ta toetama <u>föderatiivsest riigist</u> rahvusriikide taasloomist.
Kokku	101	

Elatiivi võib kujutleda joonisel 13 toodud skeemina, kus ta tekitab info kihilisust, tähistades ise sisemist detaili, nagu näiteks materjali puhul (nt *metallist sportkiik*), mis lisab entiteedile omadusi märkiva sisu. Joonisel on see kujutatud kõige sisemise musta ringina, mis on aluseks mingile objektile (pideva joonega must ring). Katkendlik joon aga kujutab elatiivi tajutavat objektitähendust, nii et sisemine omadus haarab laiendatava entiteedi, muutudes kontekstis välimiseks detailiks. Seda eeskätt lauses omandatava olulisuse markeerimiseks.

Näiteks *rääkimise* kui laiendatava tegevuse puhul on tegemist keskmise massiivse ringiga. Kui elatiiviga markeeritakse rääkimise täpsem sisu, näiteks ülal toodud lauses 38 on selleks *suur Nabokovi näitus*, tekib keskmise ringi sisse tume ala – kõneldu teema/sisu/kese. Terves konstruktsioonis *Kas on mõtet rääkida suurest Nabokovi näitusest* on just see elatiiviga rääkimist laiendav teema või sisu see, mis muutub primaarseks ehk on olulisim info selles konstruktsioonis.

Joonis 13. Elatiivi skemaatiline esitus SISALDUMISE valdkonnas

³ Siinses töös on elatiivi ühe tähendusena toodud 'saamine', mille all mõeldakse tähendust 'kellesti või millestki kellegi või millegi saamist'.

6.3.2. ABSTRAKTNE RUUM

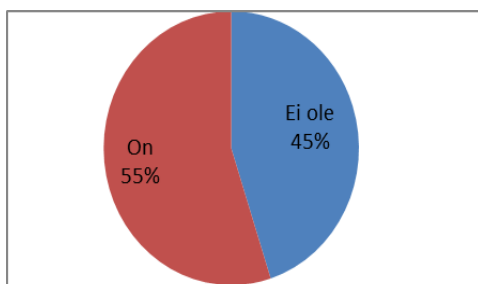
ABSTRAKTNE RUUM kujutab endast mingit abstraktset valdkonda, mida mõistetakse ruumina. Nii nagu eespool kirjeldatud RUUMi valdkonna puhulgi, on siin iseloomulik lähtumise väljendamine (vt näide 48), alguse saamine kusagilt või millestki. Samuti märgitakse ka lihtsalt asukohta (vt näide 49), milles tegevus toimub või millest välja liigub (vt näide 50). Selles valdkonnas ei ole aga tegemist füüsiliselt tajutava ruumiga, vaid abstraktsete entiteetidega nagu *olukord*, *kogemus* jms.

(48) *Ta võib asja vaadata pangajuhi **kogemusest lähtudes**.*

(49) *Kohalik kohtunik püüdis **igast võimalikust olukorrast** kodumeeskonna kasuks vabalööki leida.*

(50) *Uute rahatähtede ja müntide juurutamiseks kulub kolm aastat ning rahvuslikud valuutad ja uus euroraha on kõrvuti käibel kuue kuu jooksul, misjärel rahvuslikud valuutad kõrvaldatakse ringlusest.*

Sarnaselt RUUMi valdkonnaga on ka selle abstraktses valdkonnas tegemist paljudel juhtudel lähtetähenduse või alguse markeerimisega. Üle poole RUUMi valdkonna lausetest tähistavad elatiiviga alguskohta või -punkti (joonis 14).

Joonis 14. Elatiiviga alguspunkti märkivate lausete protsentuaalne osakaal ABSTRAKTSE RUUMi valdkonnas

Vastupidiselt aga füüsilisele ruumile, milles elatiivil oli roll vormistada teekonda kujutavat konstruktsiooni „kust kuhu“ ja „millest milleni“, abstraktset ruumi kujutavate

lausete puhul seda tendentsi ei esine. Lõpp-punkti tähistamist leidis üksikul juhul osaterviku suhet märkivas lauses (vt näide 51).

(51) *Mitmete aastate jooksul on kokkuleppel Eesti Pangaga viimase kasumist riigieelarvesse kantud ligikaudu 30 miljonit krooni.*

Mõned huvitavamad laused on toodud näidetes 52-53. Mitmepalgeliseks muudab esimese (vt näide 52) asjaolu, et abielu kujutab siin nii põhjus-vahendit, tulemust kui ka lähtumist. Näites 53 ei ole tegemist väljumise ega lähtekohaga, *välja tulemine* väljendab siin õnnestumise tähendust. Samas võib siin näha seost metafooriga MUUTUSED ON LIIKUMINE (Kövecses 2010: 150).

(52) *Abielust sündis neli poega.*

(53) *“Arvan, et praeguses Eesti Vabariigis ei tule sellest midagi välja, see kära on vaid selleks, et vaigistada Keskturuga seostuvat, suunata linlaste mõtteid mujale,” ütles ta.*

ABSTRAKTSE RUUMi all tuleb esile terve rühm tegevust väljendavaid *mine*-liitelisi nimisõnu elatiivi lähtumistähenduse väljendajana. (vt näide 54).

Sündmuste ruumina tajutavus elatiivi abil on mõnel juhul samaväärselt väljendatav postpositsioonidega „põhjal“ (vt näide 55) ja „eest“ (vt näide 56).

(54) *Kiiresti ja kokkuvõtlikult käiakse läbi kõik töökäigu planeerimist puudutavad valdkonnad — enda tundmaõppimisest kuni plaani elluviimiseni.*

(55) *Puuetega inimeste küsitlemisest selgus, et nende suurim mure ühiskonda sulamisel on just töö leidmine.*

(Vrd küsitlemise põhjal selgus)

(56) *Tänu sellele päästetakse igal aastal vähemalt 3 miljonit inimest hukkumisest nakkushaiguste tõttu.*

(Vrd päästetakse hukkumise eest)

ABSTRAKTSE RUUMi valdkonnas võis eristada kokku 13 elatiivi funktsiooni. Sarnaselt RUUMiga domineerib ka siin kohatähenduste sari (tabel 4). Nimelt on siin eristatud abstraktne koht ja lähtekoht, kuna kõikidel juhtudel ei ole tajutav lähtuv liikumine. Lähtekoha puhul on tüüpiliselt näiteks verbid *võtma, tagandama, vabastama,*

lahkuma, nihkuma need, mis lisavad elatiivile konstruktsioonis lähtekohta märkiva tähenduse.

Kuna lähtumist ei väljendata elatiiviga alati kohast, vaid ka näiteks mingist normist või kehtestatud piirmäärast, on selles töös eraldatud kohatähenduste all veel ka lähtepunkti tähendus.

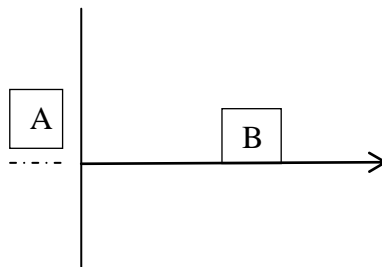
Tabel 4. Tähtenduste arvuline jagunemine ABSTRAKTSE RUUMi valdkonnas

Elatiivi tähendus	Arv	Näide korpusest
1. Abstraktne lähtekoht	25	<i>Freudistlike sümbolite arsenalist võttis ta huulepulga, fallilise objekti, mille muutis peamiseks suhtlusvahendiks meestega lävimisel.</i>
2. Abstraktne koht	19	<i>Kui üldine tööaja direktiiv 1993. aastal vastu võeti, jäid sellest välja peaaegu kõikide transpordivaldkondade töötajad ning internid.</i>
3. Lähtepunkt	9	<i>Von Stephani algatusel juurutati Euroopas ka postitariifid, mis lähtuvad saadetise kaalust.</i>
4. Põhjus	5	<i>Sandist söödast sünnib pahandusi.</i>
5. Vahend	5	<i>Kui nüüd asuda taas eelarve auke lappima Eesti Panga kasumist, kelle vahenditest on juba 1998. aasta eelarve lappimisele lisaks kinni makstud teisigi eelmise koalitsiooni küündimatusi, siis paneme otseselt ohtu meie keskpangale seatud ülesannete täitmise.</i>
6. Tegevusobjekt	5	<i>Altruismi juuri ei maksa USA tegutsemisest otsida.</i>
7. Tegevuslik lähtepunkt	4	<i>Eestlane tuli avakatsumisest auga välja — Derby võitis lõvikoopas, Manchesteri Old Traffordil 55000 pealtvaataja ees meistrisarja liidri Manchester Unitedi 3 : 2 (2 : 0)!</i>
8. Objekt	4	<i>Erandiks ei ole ka kolme Balti naabri katsed üksteisest mööda spurtida.</i>
9. Abstraktne objekt	4	<i>Ei saadud mööda minna ka teravatest teraviljakasvatuse poliitika küsimustest, millest otsustati teavitada Eesti valitsust.</i>
10. Võrdlusalus	4	<i>Ja loomulikult on naisest kunstniku elutee erinev, sest kunstnikuks olemine iseenesest eeldab teatavat väljaspoolt olemist tavalisest, mingit ainuomast annet ja pürgimust.</i>
11. Osa-tervik	4	<i>Oponentide nõudel kadus 1. paragrahvist punkt 3, mis oleks omasöötadega toodetud piimaliitri või lihakintsu turustamise muutnud küsitavaks.</i>
12. Pärinemine	2	<i>Majanduse ja rahanduse peatükid on tõesti pärit justkui</i>

		<i>Milton Friedmani enda sulest, ent kaks leheküljetäit abiprogramme sobiksid Eestis hoopis paremini inva ehk paraiühiskonnale ja näeksid suurepäraseid välja ka roosal paberil.</i>
13.Seisund	2	<i>Pole šokist siiani päriselt üle saanud.</i>
Kokku	92	

Ehkki ABSTRAKTSE RUUMi valdkonnas on tähenduste üldpilt kirjum kui RUUMi omas, ei erine elatiivi visuaalne kujutus RUUMi omast palju (joonis 15), keskne funktsioon on siingi lähtumise markeerimine.

ABSTRAKTNE RUUM ei haara nii palju liikumissuhteid, kui seda tegi elatiiv RUUMis. Nimelt kujutab elatiiv selles valdkonnas valdavalt tajutavat liikumist tagant ette poole (B), ent sel ei ole alati algust märkivat ala või punkti (A), millest väljumine toimub.

Joonis 15. Elatiivi skemaatiline esitus ABSTRAKTSE RUUMi valdkonnas

6.3.3. SKAALA

SKAALA kujutab endast kognitiivset valdkonda, milles elatiiv märgib a) tervikut, hulka või kogumit, mille küljest või hulgast võetakse ära teatav osa või b) esitatakse see mingi lähtuva alusena lõpptulemusest (vt näide 57). Mõlemal juhul võib seda kujutleda skaalal, mis väljendub konkreetselt, nagu näidetes 57 ja 58 või vähem konkreetsemalt, nagu näites 59. Viimane avaldub eeskätt piiritlemata hulka väljendava nimisõna „osa“ kaudu, mis jätab eraldunud lõpptulemuse ebamääraseks.

(57) Teisel laskumisel üllatas parima ajaga elu esimest MK-slaalomit läbinud 16-aastane horvaaditar Janica Kostelic, tõustes kokkuvõttes **teisest kümnest kolmandaks**.

(58) Häkkinen oli **neljast rajal olnud maailmameistrist ainuke**, kes finishisse jõudis, ülejäänud kolm — Schumacher, Jacques Villeneuve ja Damon Hill — sõitsid rajalt välja ühes ja samas kurvis.

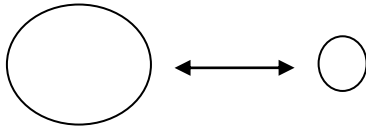
(59) 60aastaseks saanud Veski Väli on suure osa oma **elust** juhiametit pidanud, alates Tallinna Masinatehase direktorist ning lõpetades kohaliku tööstuse ministri ja tööstuskomitee esimehena.

Tähendustest kuuluvad sellesse valdkonda enamasti osa-terviku suhet ja vähemal määral võrdlusalust märkiv funktsioon (tabel 5). Mõnel juhul märgiti elatiiviga ka lähtepunkti.

Tabel 5. Lausete arvuline jagunemine tähenduse järgi SKAALA valdkonnas

Elatiivi tähendus	Arv	Näide korpusest
1. Osa-tervik	34	Ligi 300 miljonist valijast , kellel oli eile võimalus valida Euroopa Liidu parlamenti, käisid oma valimisõigust kasutamas vaid <u>ligi pooled</u> , kusjuures valimas käinud hääletasid reeglina oma riikide opositsiooniparteide poolt.
2. Võrdlusalus	14	Perepiletiga reisimine on tavahinnast odavam .
3. Lähtepunkt	2	Noorte Matkaklubi pakub laenuks samuti telke, magamiskotte ja matte, mille laenuhind <u>kõigub 15st 150 kroonini</u> .
Kokku	50	

Elatiivi skeemne kujutlus avaldub võrdlusena, otsesemas võrdlusaluse või kaudsemas osa-terviku tähenduses. Kõigil juhtudel on aga tegemist kõrvutamissuhtega, mida on võimalik asetada muutumist jälgivale skaalale (joonis 16). Muutumise aluseks SKAALA valdkonnas on osa-terviku suhte puhul elatiivist kui teatud tervikust eemalduv osa. Võrdluse puhul on elatiiv samuti aluseks millelegi, mis on kõrgem, odavam, madalam, tähtsam vms.

Joonis 16. Elatiivi skemaatiline esitus SKAALA valdkonnas

6.3.4. Elatiivi kasutus muude abstraktsete suhete märkimiseks: omand, seisund, vahend, sotsiaalsed suhted

Abstraktsete suhete valdkonda kuuluvad selles töös erinevat tüüpi seosed nii nähtuste, sündmuste, tegevuste kui ka inimeste vahel. Täpsemalt on elatiiv kasutusel selles valdkonnas omandi, seisundi, vahendi ja sotsiaalsete suhete väljendamiseks, millest antakse järgnevalt ülevaade korpusuuringus tekkinud tähendusrühmade suuruse kahanemise järjekorras.

Sotsiaalsed suhted

ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas kõige esildavam on sotsiaalseid suhteid kujutav rühm. Näiteks kuuluvad siia laused, milles elatiiv väljendab rahvuslikku (vt näide 60), erakondlikku (vt näide 61), soolist (vt näide 62) kuuluvust, päritolu või ka staatust.

(60) ***Itaallasesst** Euroopa Komisjoni president Romano Prodi võis ennast eurovalimistel edukaks pidada , sest tema juhitud valimisliit Demokraadid võitis hääli juurde.*

(61) ***Keskerakondlasest** abilinnapea Eve Fink leidnud, et linn vajab tõelist eesti turgu, kus kaubeldakse ainult kodumaiste talu- ja aiasaadustega.*

(62) *Ja loomulikult on **naisest** kunstniku elutee erinev, sest kunstnikuks olemine iseenesest eeldab teatavat väljaspoolt olemist tavalisest, mingit ainuomast annet ja pürgimust.*

Sellised suhted väljendusid elatiivi kaudu noomenikonstruktsioonis $[N_{el} + N]$, kus põhisõnale eelneb elatiivilõpuline isikut täpsustav lauses lisandi positsioonis käändsõna.

Elatiiv sarnaneb siin eelnevalt juba kirjeldatud SISALDUMISE valdkonnaga. Ka siin märgib elatiiv teatavat sisemist tunnust (näiteks rahvus või sugu). Lisaks sellele

asetuvad ka siin kirjelduse all olevad lisanditüüpi staatust, päritolu, kuuluvust näitavad elatiivkonstruktsioonid lauses fookusesse, saades lauses oma põhisõnaga võrreldes olulisemagi rolli. Näiteks lauses 60 toodud *itaallasest Euroopa Komisjoni president Romano Prodi* puhul asetub põhirõhk just rahvusele, ehkki põhisõnaks on *Euroopa Komisjoni president Romano Prodi*.

Sellist tüüpi konstruktsioonid on võrreldavad ka Helle Metslangi välja toodud metafooriga, kus taolisi fraase nagu *siidist kleit* saab seletada metafooriga SUBSTANTS ON OSA ASUKOHT (vt lk 33). Ehkki siin on tegemist elatiiviga materjali tähenduses, märgib ka sotsiaalsete suhete all ära toodud kuuluvussuhe, kas siis erakondlik, sooline, rahvuslik vms, sarnast asukoha tüüpi. Selliste kasutuste aluseks võiks olla metafoorid SOTSIAALNE STAATUS ON ASUKOHT, ELUKUTSE ON ASUKOHT, AMETLIK PROTSEDUUR ON ASUKOHT vm.

Sotsiaalsete suhete all käsitletakse selles töös ka konstruktsioonivabasid elatiivlauseid, milles sotsiaalse suhte aspekt avaldub näiteks ka millestki sõltumise (vt näide 63) või olenemise (vt näide 64) kaudu.

(63) *Kummi vähendab ka toorainekulutusi ja suurendab sellega põlevkivi hinnast sõltuvate õlitootjate konkurentsivõimet.*

(64) *“Kehtivate seaduste alusel ei saa riik keelduda sellistele ebaausatele inimestele isegi elamisloa andmisest.*

Omandisuhete all märgib elatiiv enamasti loobumist (vt näide 65) või vabanemist (vt näide 66) millestki, millega varem oli olemas seos või selge võimalus selle seose tekkimiseks. Seega koondub omandisuhete alla eelkõige varasemalt saavutatud kontakti või omandusse saamise vastupidine protsess – sellest eesmärgipärane vabanemine või loobumine või selle paratamatu ja oma tahtest olematu kaotamine. Omandisuhete aluseks on sellisel juhul kas abstraktne (vt näited 65-66), füüsiline (vt näide 67) või ka tegevuslik objekt (vt näide 68). Täpsemalt oli loobimise aluseks näiteks aja, ruumi, eseme, toidu, ameti, meditsiini, tegevuse valdkonda kuuluvad sõnad.

(65) *Panga siseleht teatab ka, et notar Maive Ottase koostatud lepingu järgi loobub naine Mõisa nime kasutamisest, kuid säilitab divisjonidirektori ametikoha.*

(66) *Kui see saladus pole, siis mis **haigusest õnnestus lahti saada?***

(67) *Keskturnul taheti 22. juunil ilma **kondita sealihast** koguni 140 kr/kg!*

(68) *Varem on peaminister Mart Siimann pakkunud ministrikohta Tartu maavanemale Jaan õunapuule, kes aga loobus pakkumisest.*

Seisundisuhe avaldub enamasti muutumatuna püsiva hetkeolukorra või vastupidi, millegi poolt esile kutsuva emotsiooni (vt näited 69-70) näol, mis kirjeldab situatsiooni (vt näide 71) või inimese vaimset seisundit (vt näide 72).

(69) *Osa saalist mõirgas vaimustusest — saadi aru, et parodeeritav on vanadusnõder Brezhnev.*

(70) *Eestlane innustubki üha enam loodusravist.*

(71) *Muidugi hoidsid oma toolist kinni ka need vanad mehed ise, kuid eelkõige olid nende **püsimisest huvitatud** võimurite kitsamasse või laiemasse lähikonda kuuluvad isikud.*

(72) *“Alguses lõi teadmine, et olen ühest rinnast ilma, ikka **rivist välja** küll,” tunnistas Evi, kel hiljuti avastati kasvaja teises rinnas.*

Seisundisuhet väljendati elatiivi abil abstraktsete meditsiini valdkonna ning tegevust, emotsiooni ja muud seisundit väljendavate sõnadega.

Abstraktsete suhete valdkonna väikseima rühma moodustavad sellised elatiivlauseid, milles elatiiviga märgiti vahendisuhet millegi saavutamiseks (vt näide 73) või tegemiseks (vt näide 74).

(73) *Samas kui isegi Keskerakond on nõus loobuma Eesti Panga reservi kasutamisest eelarve lappimiseks, teatas siseminister Jüri Mõis valitsusliidule ootamatult, et kui **miljardikroonisest kärpest väheks jääb**, saab minna Eesti Panga kallale.*

(74) *Sageli paneb imestama see sihiteadlikkus, millega muusträhn on oma tohutu peitlitöö ette võtnud — tõenäoliselt juhindub ta röövikute asukoha määramisel **kuulmisest**.*

Peamiselt kasutati elatiivi kehaga seotud, aga ka tegevust ja võimalikkust markeerivates sõnades. Elatiivi saab siin esinevates lausetes mõnel juhul kasutada võrdselt postpositsiooniga „abil“ (vt näide 75).

(75) *Viru tänava pommiakuu eksklusiivse ärihoone rajajad loodavad arhitektide lisatööst projekti vastuvõetavaks muutumist, aasta tagasi takerdunud äriideed loodetakse suve hakul ellu viima hakata.*

Võrdle: *ärihoone rajajad loodavad lisatöö abil projekti vastuvõetavaks muutumist.*

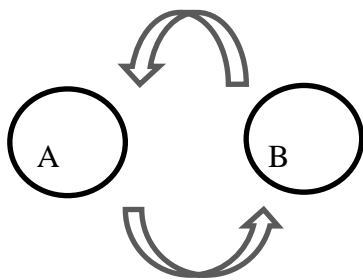
Abstraktsete suhete tähenduste spekter on lai. Elatiivi leidis siin kokku kümnes tähenduses (vt tabel 6), millest keskne on objekti, aga ka isiku täpsustamise ja saamise tähendus. Väiksemate rühmadena esines veel põhjust märkivat ja seisundit kirjeldavat tähendust ning üksikutel kordadel osa-terviku, võrdlusalust ja lähtepunkti markeerivat tähendust.

Tabel 6. Tähenduste arvuline jagunemine ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas

Elatiivi tähendus	Arv	Näide korpusest
1. Objekt	26	<i>“Alguses löi teadmine, et olen ühest rinnast ilma, ikka rivist välja küll,” tunnistas Evi, kel hiljuti avastati kasvaja teises rinnas.</i>
2. Abstraktne objekt	25	<i>Eesti loobub Estonia komisjoni esimehe kohast.</i>
3. Isiku täpsustus	14	<i>Keskerakondlasest majandusminister Liina Tõnisson väitis pressikonverentsil, et ta ei saa päris hästi aru küsimusest SIA kohta ning ei saa seda sellepärast kommenteerida.</i>
4. Saamine	12	<i>Oletame, et Venemaast saab naabritele sõbralik riik, kes keskendub eelkõige omaenese rahva heaolu radikaalsele parandamisele.</i>
5. Tegevusobjekt	8	<i>Selle peale, justkui millegi heastamisest puudust tundes, tegi ta lühikese, aga õnnestunud seeria (pallingud, löök tagaliinist), millest ESG lagunemine alguse saigi.</i>
6. Põhjus	5	<i>Esimese suurema kõrgrõhkkonna saabudes asuvad linnud vääramatust tungist aetuna massiliselt põhja poole teele.</i>
7. Seisund	3	<i>Osa saalist mõirgas vaimustusest — saadi aru, et parodeeritav on vanadusnõder Brezhnev.</i>
8. Osa-tervik	2	<i>Elumajast võtab torm pool katust.</i>
9. Võrdlusalus	2	<i>Vihane gladiaatorite võitlus jätkus, mängu iseloom aga erines reedesest juba viletsa visketabavuse poolest.</i>

11. Tegevuslik lähtepunkt	1	<i>Sageli paneb imestama see sihiteadlikkus, millega muusträhn on oma tohutu peitlitöö ette võtnud – tõenäoliselt <u>juhindub</u> ta röövikute asukoha määramisel kuulmisest.</i>
Kokku	99	

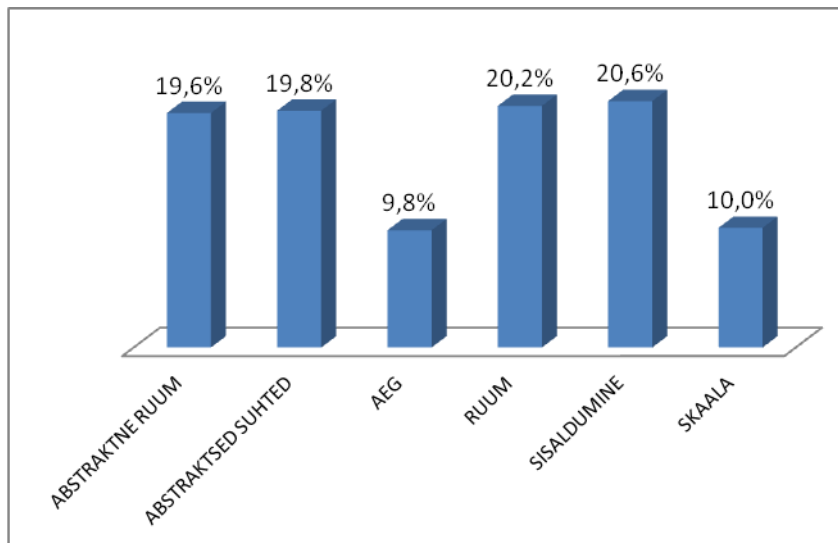
Elatiivi kasutuse abstraktsete suhete valdkonnas võtab kokku all toodud joonis 17. Kõige üldisemalt on selles valdkonnas tegemist eri tüüpi suhetega, mille aluseks on sündmuste, tegevuste ja inimeste omavaheline mõjutamine või muutmine.

Joonis 17. Elatiivi skemaatiline esitus ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas

6.4. Kokkuvõtte elatiivi kasutamise tähendusvaldkondadest korpuses

Kognitiivsete valdkondade rohkus ning lai tähendusspekter kõneleb sisekohakäände keerukast süsteemist. Elatiiv esines ühtekokku kuues kognitiivses valdkonnas – põhilistes AJA ja RUUMi valdkondades ning lisaks ABSTRAKTSE RUUMI, SISALDUMISE, SKAALA, ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas (vt joonis 18) – ning 18 tähenduses (vt tähenduste koondtabelit lisa 4).

Joonis 18. Elatiivlausete protsentuaalne jagunemine kognitiivsete valdkondade kaupa

Elatiivlauseid jagunesid üsna võrdselt RUUMi ja ABSTRAKTSE RUUMi, SISALDUMISE ja ABSTRAKTSETE SUHETE vahel. Ligi poole vähem tuli esile SKAALA ja AJA valdkonda.

Kõige enam tähendusi avaldus FÜÜSILISE ja ABSTRAKTSE RUUMi ning ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas (vt tähenduste jagunemist valdkondade lõikes lisa 5).

Valdkondade lõikes kõige sagedamini, nimelt viies valdkonnas, esines erinevaid lähtekohta/-punkti, objekti ja võrdlusalust väljendavaid tähendusi. Sage oli ka osaterviku markeerimine, mida esines neljas erinevas valdkonnas. Kõige vähem valdkonna piire ületas materjalile ja koosnemisele osutav ning lisandi positsioonis isikut täpsustav funktsioon, esinedes vastavalt SISALDUMISEs ja ABSTRAKTSETE SUHETEs.

Töös eristati füüsilist ja abstraktset ruumi. Esimese alla kuuluvad enamasti konteineri, füüsilise ruumi või piiritlemata avatud alana tajutavad elatiivlauseid, milles elatiivi funktsioon on märkida eemaldumist või väljumist, samuti liikumist ühest punktist teise. Tüüpiliselt kuuluvad siia teekonda märkivad konstruktsioonid (näiteks *Tel Avivist Tallinna*), näiteks väljendatakse ühest piirkonnast lahkumist. Füüsilise ruumi

suhtena vormistuvates elatiivlausetes väljendatakse enamasti isiku või objekti siirdumise alguspunkti/-kohta.

Keskne funktsioon RUUMI valdkonnas on enamasti märkida lähtekohta/-punkti või kohta, esines ka pärinemist, osa-tervikut ja objekti väljendavat suhet.

ABSTRAKTNE RUUM kujutab mingit abstraktset valdkonda, mida mõistetakse samuti ruumina, kuid selles on tegemist abstraktset tüüpi entiteetidega nagu olukord, kogemus jms. Sarnaselt füüsilisele ruumile väljendatakse ka selles lähtumist, alguse saamist kusagilt või millestki ja märgitakse ka asukohta, milles tegevus toimub või millest välja liigub. Lisaks füüsilises ruumis esinevatele lähtumistähendustele, mis selles valdkonnas esinesid abstraktsel kujul, ilmnis abstraktses ruumis lisaks veel põhjuse, vahendi, seisundi ja võrdlusaluse tähendust.

AJA puhul märgib elatiivi kandev sõna ajalist kulgemist või alguse saamist mingist ajalisest punktist (näiteks **16. novembrist saadik**) või on tegevusliku lähtepunkti aluseks (näiteks *alates kommunismi kokkuvarisemisest 1991. aastal*), osutades seejuures mingi perioodi algusele, sageli koos kaassõnadega *saadik* ja *alates*. Täheendustest esines ka aega märkivates elatiivlausetes enim lähtepunkti, vähesel määral väljendati pärinemist, abstraktset objekti ja võrdlusalust.

SISALDUMINE koondab enda alla materjalile või sisule ja koosnemisele osutavad elatiivlauseid. Materjali puhul väljendatakse elatiivi abil füüsilist laadi koosnemissuhet, mis näitab millest miski on tehtud (näiteks *metallist sportkiik*). Siia valdkonda kuuluvad nimisõnafraasid, milles elatiiv iseloomustab talle järgnevat nimisõna materjali kaudu.

Sisu ja koosnemist väljendavates lausetes on elatiiviga märgitud peamiselt erinevate tegevuste, sündmuste või nähtuste laiendit (näiteks *rääkida millest?* või *teadaanne millest?*). Elatiivi saab siin enamusel juhtudel asendada postpositsiooniga „kohta“, nii et väljendatu tähendus ei muutu.

Erinevalt eelnevatest FÜÜSILISE ja ABSTRAKTSE RUUMI ning AJA valdkondadest on SISALDUMISEL paigal seisev iseloom. Seepärast oli seal valdav objekti märkimine, aga ka materjali või koosnemist väljendav tähendus, vähemal määral avaldus põhjuse ja saamise funktsioon.

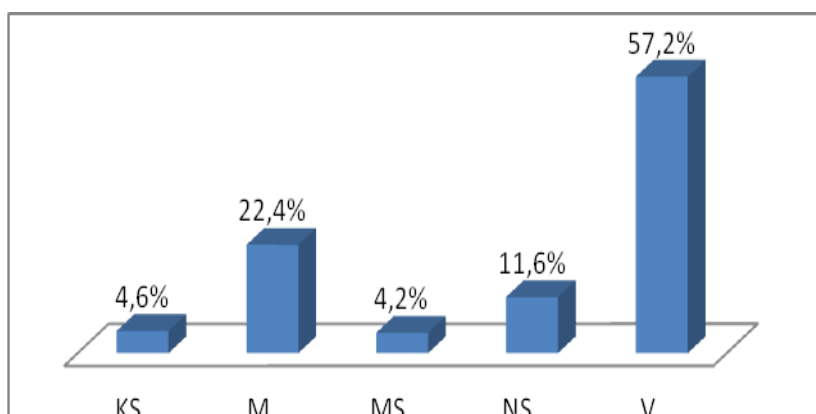
Ka ABSTRAKTSETE SUHETE puhul on valdavalt elatiiv just objektitähendustes kasutusel. Oluline on seal ka isikut täpsustavas funktsioonis rahvust, sotsiaalset, erakondlikku (näiteks *keskerakondlasest abilinnapea Eve Fink*) kuuluvust märkiv tähendus ja kellekski või millekski saamise väljendamine. Lisaks esines ka vähemal määral põhjuse, seisundi, võrdlusaluse, osa-terviku ja lähtepunkti tähendust.

SKAALA valdkonnas märgib elatiiv mingit tervikut, hulka või kogumit, millest võetakse ära teatav osa (näiteks *300 miljonist valijast pooled*) või esitatakse see mingi lähtuva alusena lõpptulemusest (näiteks *neljast maailmameistrist ainuke*). Tähendustest on selles valdkonnas peamised võrdlusalust ja osa-tervikut väljendavad suhted.

7. Elatiivi kasutust määravad süntaktilised seosed

Elatiivi kasutamine on tingitud paljudel juhtudel süntaktilistest seostest lauses. Elatiiv esineb tihti koos lauseliikmetega, mis nõuavad enda kõrvale elatiivset käändevormi. Tüüpiliselt on selleks verb (mille rektsioon võib nõuda näiteks elatiivikäändelist määrust, nagu lauses *Tulime koolist koju*), aga leidub ka nimi-, kaas- ja määrsõnadest lähtuvaid seoseid. Osadel juhtudel ei ole võimalik elatiivi kasutusele lause konstruktsioonist põhjendust leida.

Siinses peatükis antakse ülevaade sellest, milliste lauseliikmetega ja millistes seostes elatiiv uuritud korpuselausetes esines. Elatiivi kasutuse tingis selles töös analüüsitud elatiiviga lausete põhjal otsustades neli sõnaliiki (joonis 19): verb, kaas-, määr- ja nimisõna, millest eraldi rühmana esitatakse verbi (V), kaas- (KS) ja määrsõna (MS) seosed. Kõik muud (M), seejuures ka nimisõnaline (NS) rektsioon, on toodud ära jaotise „Muud seosed“ all.

Joonis 19. Elatiivi määravate sõnaliikide protsentuaalne jaotumus

7.1. Verbid

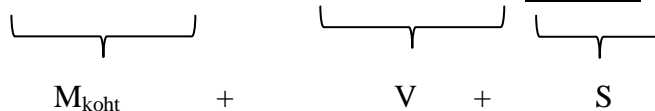
Verbide määrav roll elatiivi kasutamisele ilmnes üle 50% selles töös analüüsitud lausetest (joonis 19).

Verbide puhul tuleb ära märkida, et selles töös on verbi määravuse alla arvatud sellised seosed, mille puhul elatiiv esines verbiga nii tugevas kui ka nõrgas seoses. Nimelt kuuluvad esimese alla hulk verbe, mille rektsioon nõuab elatiivi. Sellised olid *selguma, jagu saama, päästma, pääsema, loobuma, välja/ilma/maha jääma, välja jätma, kinni hoidma, kinni pidama, osa saama, välja tegema, ilmuma, lahti saama, vabastama, vabanema, erinema, rääkima, kõnelema, jutlustama, välja tegema, küsimust tõstatama, informeeritud olema, aru andma, teavitama, teatama, välja kondenseerima, kinni haarama, kõrvaldama, tagandama, vabastama, välja viskama, teele asuma, välja saatma, naasma, lahkuma, eralduma, tulema, välja ronima, väljuma, lahkuma, taganema, loobuma, ilma jääma, üle saama, mõjutusi saama, söönuks saama, segaseks minema, välja puhkama, eraldatud/eraldiseisev/kurnatud/kaugel/etem/ilma/tingitud/täis olema, sõltuma, piisama, väheks jääma, järele jääma, koosnema, moodustama, tulenema, alustama, algama, alguse saama, lähtuma, juhinduma, tekkima, pärit olema, pärinema, kuulnud olema, aru saama, teadlik olema, teadlikuks saama, huvitatud olema, vaimustatud olema, unistama, kahju olema, ära ehmuma, puudust tundma, tülpinud olema, keelduma, lähtuma.*

Sellised verbid on sisult separatiivse (*vabanema, välja ronima, lahkuma, maha jääma, eralduma* jne), sisulist täpsustust/teemalaiendust (*rääkima, välja tegema, teavitama, tulema, tagandama* jne) või ka võrdlusalust nõudva (*etem olema*) tähendusega.

Nõrga elatiivse seosega verbide puhul ei ole tegemist verbi rektsiooniga ning ilma kontekstita ei oleks verbi seos elatiivse laiendiga niivõrd läbipaistev (vt näide 76). Kui vaadelda elatiivikäandelist sõna aga lause kontekstis, on siiski verb see, millega elatiivivormi kasutamine on lauses põhjendatav, näiteks verbiühend *ümberehitama*, mis ühelt poolt eeldab elatiivse vahendi- või saamise tähendust märkiva kohamääruse olemasolu (*ümberehitama millest?*) ja teiselt poolt nõuab sihitist (*ümberehitanud mille?*). Samuti on näiteks verbi *tõusma* puhul, mis võib siduda endaga nii separatiivset kohta märkiva elatiivivormi (*tõusma kust?*) kui ka ajamääruse (*tõusma millal?*).

(76) Siin on kirjanik *vanast rehetoast* osavalt ümber ehitanud *eluruumi*.

Elatiivi kasutust määravate verbide kohta on ära toodud nende tüüpide tabel (lisa 2), kus verbid on kategoriseeritud tähenduste põhjal ja võimalusel eristatud rühmas ka kitsamalt. Kokku sai verbid jaotada 11 tähendusrühma: 1) olukorra muutumise, 2) kommunikatsiooni, 3) liikumise ja 4) liigutamisega seotud, 5) seisundi muutumist, 6) olemasolu ja piisavust märkivad, 7) algamise, 8) emotsioonide, 9) meele, taju ja vastuvõtuga, 10) omandi muutumise ja 11) käskude-keeldudega seotud verbid.

Enamik, täpsemalt 78, 4% elatiiviga seotud verbidest on tegevuse laadilt dünaamilised, s.t väljendavad vähemal (näiteks *kõnelema*, *aru andma*, *ilma jääma*) või suuremal (näiteks *lökkama*, *haarama*, *minema*, *tulema*) määral liikumist või muutust märkivat sisu. Staatilist tüüpi verbid on näiteks *tahtma*, *huvitatud olema*, *erinema*, *sõltuma*, *lähtuma*.

Kõige suurema verbirühma moodustavad teatavat olukorra muutust väljendavad verbid, mis tähistavad ilmajäämist, õnnestumist, kontakti kaotamist või saavutamist. Selle rühma verbid on valdavalt dünaamilist laadi. Kõige dünaamilisemat tüüpi verbid on koondunud kommunikatsiooni ja algamist märkivate, omandi muutumist ning liikumist või liigutamist väljendavate verbide alla. Staatilised verbid kuuluvad enamasti olemasolu ja piisavust märkivate verbide alla.

7.2. Kaas- ja mäarsõnad

Kaassõnaga seotud elatiivikasutust leidis analüüsitud lausete hulgas 4,6% juhtudest. Kaassõnad koondusid kahte tüüpi: 1) lähtumist ja 2) kontakti/kontakti puudumist väljendavad kaassõnad. Valdava osa moodustasid lähtumise-tüüpi kaassõnad (*alates*, *saadik*, *lähtuvalt*), viidates elatiiviga enamasti ajalisele või põhjuslikule lähtepunktile.

Elatiiv esines siin konstruktsioonis ajale viitava kaassõnaga *alates* (vt näide 77), aga leidis ka konstruktsiooni samuti ajale viitava kaassõnaga *saadik* ning suhtekaassõnaga *hoolimata* (vt näide 78).

(77) *Seoses Rait Maruste valimisega Euroopa Inimõiguste Kohtu kohtunikuks vabastas RK ta Riigikohtu esimehe kohustest alates 20. augustist.*

(78) *Laev läks **vigastusest hoolimata** järgmisel päeval merele ja vööriuks parandati laeva sõidugraafikut katkestamata.*

Elatiiviga seoses olevate määrsõnade osakaal oli väikseim, moodustades 4,2%. Elatiiviga seotud määrsõnade tüüpe oli neli (tabel tüüpide kohta vt lisa 3): 1) teekonda, 2) osalisust, 3) kontakti/kontakti puudumist ja 4) hulka väljendavad määrsõnad. Valdavalt koondusid nimisõnad osalisust märkivate määrsõnade rühma, kus esines hulka väljendav *enamus* (vt näide 79) ning eraldavat osalisust väljendav *erinevalt* (vt näide 80). Korduvalt oli kasutatud lähtumise tüüpi kohale osutavat määrsõna *pärit* (vt näide 81) ning teekonna-tüüpi ruumisuhteid kirjeldavat määrsõna *peale*. Üksikul juhul kasutati elatiivivormi ajalises tähenduses abimäärsõnaga *peale*.

(79) *Need inimesed kalduvad alahindama uue vabaduse vaimu, mis on nüüdseks vallanud enamuse Euroopast.*

(80) *Erinevalt korvpallist ei ole võrkpallis ainult Tallinna ja Tartu vahet sõidetud.*

(81) ***Arvutivabast ajastust pärit** mehena ajab Veskiväli oma büroos läbi kompuutritra, lauda katavad suured paberikuhjad.*

7.3. Muud seosed

Nimisõnad

Nimisõnadega seotud elatiivikasutust leidis analüüsitud materjali hulgas 11,6% kõikidest lausetest (joonis 19). Valdavalt oli tegemist nimisõnale järgneva kohamäärusega ($V+[N+M_{el}]$), mis väljendas enamikul juhtudest ruumisuhteid. Sellised kasutusjuhud kuulusid nii ABSTRAKTSE (vt näide 82) ja FÜÜSILISE RUUMI valdkonda kui ka väljendasid lauses sõltuvusmäärusena ka sisaldumist, nagu näites 83 ja 84.

Viimases laiendab sõna *pilt* seda kirjeldav sisu *kaabel-TV turg* (*pilt mille kohta? või millest?*).

(82) *Muidugi on tsitaate “Dorian Gray“ portreest.*

(83) *Kahjuks pole väljas tõelist haruldust: Vaga 12aastaselt (1912. aastal!) tehtud joonistust oma vennast.*

(84) *Vastakas on ka konkurentide pilt kaabelTV turust.*

Nimisõnad, millega elatiiv lauses seotud oli, on kategoriseeritud kaheksasse tüüpi (lisa 3): 1) emotsioonide, 2) kommunikatsiooni, 3) loomise, 4) kontaktis olekuga seotud, 5) hulka, 6) osalisust, 7) teekonda väljendavad ja 8) eset tähistavad nimisõnad. Suurimaks rühmaks on kommunikatsiooniga seotud nimisõnad, näiteks signaal või teave, mille seos elatiiviga avaldub täpsustust nõudva sisu (*mille kohta*) kaudu. Samuti moodustavad võrdlemisi suure rühma erinevaid teekonna ja kulgemisega (näiteks *tee, minek*), loomise (näiteks *pilt, luuletus*) ja osalisusega (näiteks *osa* (vt näide 86), *väljavõte, fragment*) seotud nimisõnade tüübid.

Kinnistunud konstruktsioonis kasutati elatiivi hulgaliselt ka võrdluse väljendamisel, täpsemalt komparatiivses suhtes, milles elatiiv esines terviku tähenduses võrdlusalusena (vt näide 85).

(85) *Ent vasakpoolsusele kalduva imagoga töösturid võivad kergesti põlu alla sattuda — oma asja ajamisel tuleb neil seepärast endisest jõulisemat lobbytööd teha ning osavamalt avalikkust mõjutada.*

(86) *Osa saalist mõirgas vaimustusest — saadi aru, et parodeeritav on vanadusnõder Brezhnev.*

Elatiivi leidus ka kinnistunud moodustusmalli nõudvas osa-terviku (vt näide 87) ja täpsemalt ka protsendilist määra (vt näide 88) märkivas suhtes. Mõlemal juhul tähistab elatiiv tervikalust.

(87) *Muidugi on rabavad ka arvud — 150st rootsi teatritrupist 120 mängivad lastele!*

(88) *Pingereas teisel kohal olev Elizabeth Dole kogus 14% ja kolmandaks jäänud endine asepresident Dan Quayle 9% parteikaaslaste toetusest.*

Analüüsitud materjali hulgas ilmnes muude seoste all elatiiv 11 korral 111-st kohamääрусena (vt näide 89) konstruktsioonis [N_{alus} + N_{el}].

(89) *Kui eestlasel Tallinnast on võimalik internetis surfides olla kontaktis Delhi või Los Angelesega Los, siis ei huvitavat teda enam suhtlemine mingis barbaarses keeles või läbikäimine suguvendadega Kapa-Kohilast.*

Aja märkimisel kaassõnadega *alates* ja *saadik* on kaassõna sageli väljajätteline. Nende kasutamisel koos elatiivilise käändelõpuga talle eelnevas või järgnevas nimisõnas ei muutu sageli väljendatu tähendus, kui kaassõna lauses väljendamata jätta (vt näide 90). Säärased laused väljendavad elatiiviga eeskätt algamist ajas ja ruumis.

(90) *ASi Emajõe ärikeskus juhataja Rait Abras väitis, et Hansapanga kolimine Plaskusse ei ole mingil moel seotud keskuse majandusraskustega ja vestlused Hansapanga võimalikust sissekolimisest on päevakorral olnud juba möödunud aasta sügisest.*

Vrd *Vestlused on päevakorral **sügisest** saadik.*

Väljendid

Materjali hulgast eralduvad ka mitmed elatiivi sisaldavad väljendid, nagu on toodud näidetes 91 ja 92. Sellistel juhtudel ei ole elatiivi funktsioon otsese tähenduse kaudu tuvastatav, ühel juhul on tegemist kujundliku keelekasutuse, täpsemalt võrdlusega, teisel juhul kinnisfraasiga, mis väljendab vastandumist ja on omane seisukoha esitamisel objektiivsele argumenteerimisele.

(91) *Eestis ja meie naabermaades kallas hooti vihma nagu oavarrest.*

(92) *Oli see valikuprintsiip või pigemini objektiivne paratamatus jäi lõpuni mõnevõrra lahtiseks: **ühest küljest** rääkisid valijad soovist tutvustada väikseid, vähem-märgatud, ent huvitavate zhanri- või lavastuspõhimõtetega töid.*

Rahvust ja poliitilist, sotsiaalset, soolist kuuluvust märgiti nimisõnafraasis lisandi positsioonis isikut täpsustava elatiiviga (vt näidet 93).

(93) *Itaallasesst Euroopa Komisjoni president Romano Prodi võis ennast eurovalimistel edukaks pidada, sest tema juhitud valimisliit Demokraadid võitis häáli juurde.*

Hulgaliselt leidus selliseid elatiivi kasutusjuhtumeid, mille puhul selle käändevormi kasutust ei tinginud süntaktiline seos mõne teise lauseliikmega. See ei tähenda, et elatiivi kasutamisel puuduks sellisel juhul n-ö põhjustaja. Väga paljudel juhtudel on elatiivi esinemisel lauses pragmaatilisemad põhjendused, mis tulenevad elatiivi selgest ja iseseisvast tähendusfunktsioonist, millele keelekasutajate suunav käitumine pole jõudnud kujundada kindlat süntaktilist esinemissuhet. Nii on elatiivi kasutusel paljudel juhtudel süntaktilise seoseta ala. Näites 93 on elatiivi funktsioon märkida kohale viitavat vahendit. Elatiiv ei ole siin tingitud ühestki lauseliikmest, vaid väljendab kindlat iseseisvat tähendusfunktsiooni. Nagu ka näites 94 väljendab elatiiv viisi.

(94) *Kui nüüd asuda taas eelarve auke lappima **Eesti Panga kasumist**, kelle vahenditest on juba 1998. aasta eelarve lappimisele lisaks kinni makstud teisigi eelmise koalitsiooni küündimatusi, siis paneme otseselt ohtu meie keskpangale seatud ülesannete täitmise.*

(95) *“Keldrikakand, kena kakand, keldris söönd ja keldris kakand” tsiteerib ta peast ja kehitab õlgu.*

Kokkuvõtteks võib välja tuua, et elatiivi kasutamine on motiveeritud kontekstist ning paljudel juhtudel on elatiiv lauses vastavalt eesmärgile kasutusel oma erinevate tähendusvõimaluste piires, olles vaba rektsioonilistest seostest. Lauselises ümbruses võib aga elatiiv olla seotud kindla lauseliikmega.

Selles töös analüüsitud materjali põhjal on seose aluseks enamjaolt verbid, milles elatiivi puhul võib välja tuua tugevamat ja nõrgemat laadi seose. Lisaks verbidele on elatiivi esinemine lauses määratud ka kaas-, määr- ja nimisõnadega. Viimase puhul on elatiivi roll märkida nimisõna täpsemat sisu või täpsustada, olles paralleelselt tarvitatav konstruktsiooniga „genitiiv + *kohta*“.

Paljudel juhtudel on tegemist aga kinnistunud väljenditega või harjumuspärase konstruktsiooniga, nagu osa-terviku seoste või võrdluse väljendamine, milles elatiiv on alati terviklik alus või lähtepunkt, kust midagi maha arvatakse või millest muutus esildub.

8. Arutelu ja järeldused

Elatiivi on selles töös vaatluse all olnud valimi põhjal kasutatud kokku 18 tähenduses (vt kokkuvõttev tabel lisa 4), millest esmaseks funktsiooniks, nagu on kirjeldanud ka varasemad grammatikad (Wiedemann 2011 [1875], Erelt 1995), võib pidada lähtekoha väljendamist.

Ühelt poolt esines kohta ja separatiivset lähtumistähendust märkivat elatiivi, mis on selles töös eristatud kuue iseseisva tähendusrühmana – 1) lähtekoha ja 2) abstraktse lähtekoha, 3) ajalise ja 4) tegevusliku lähtepunkti ning 5) koha ja 6) abstraktse kohana –, kõige enam, täpsemalt 38,4 % kogu elatiivlausete arvust.

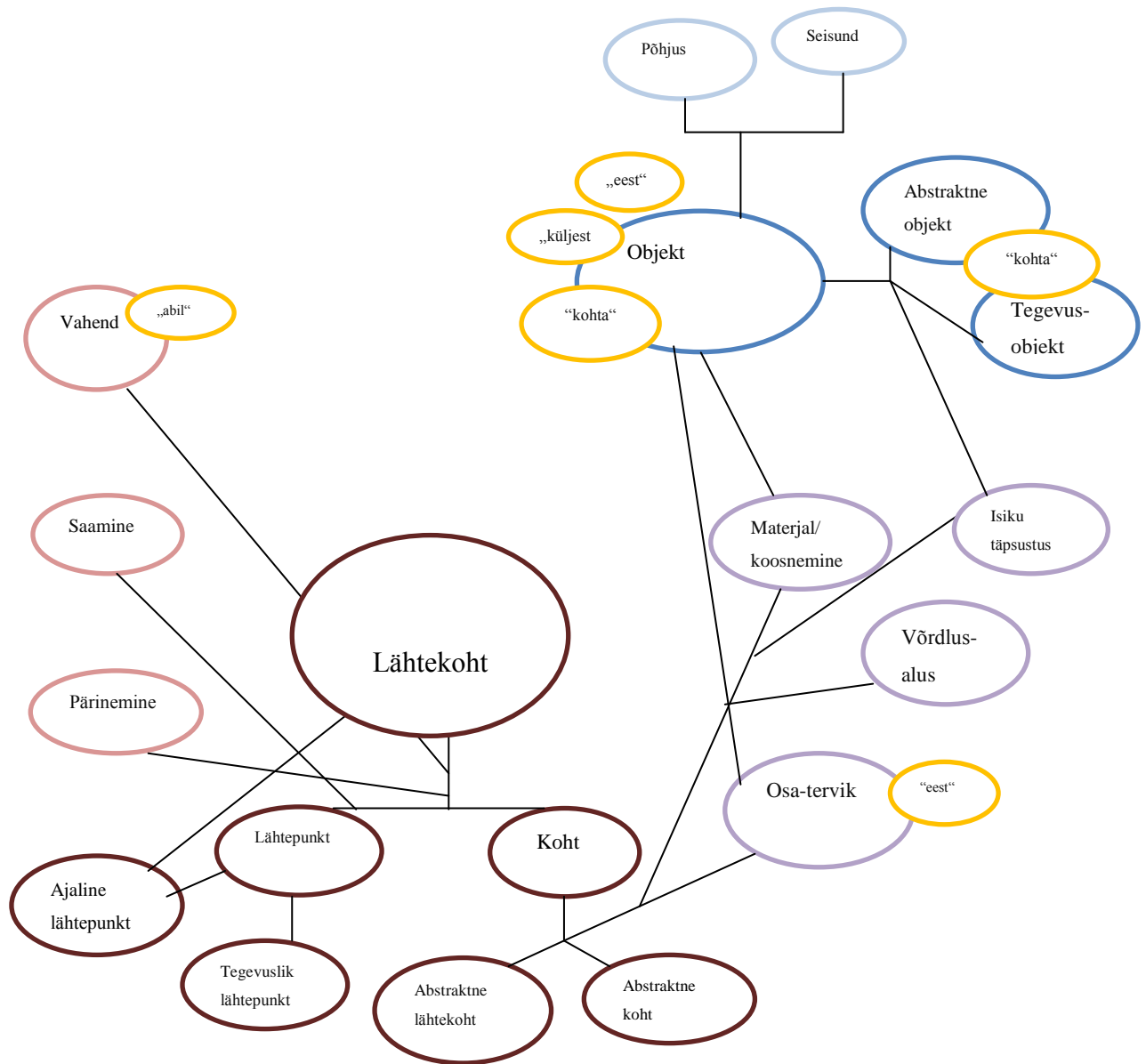
Teiselt poolt võib elatiivist kui esmajoonelise lähtumise funktsioonis käändest rääkida ka seetõttu, et paljud muud tähendused, mis on selles töös ära toodud, on niisamuti semantiliselt seotud lähtumisega. Sellised on näiteks pärinemine, saamine ja vahend, aga ka võrdlusalus, osa-terviku suhted ning materjal ja koosnemine, milles on elatiivi näol tegemist teatava muutuse aluseks oleva suhtega, nagu seda võrdlusaluse ja osa-terviku suhte puhul kujutab teatav tervikalus.

Üldjoontes võib öelda, et elatiivi tähendused võib paigutada kaheks jaotatavale alale, millest esimene on ülal kirjeldatud kohta ja aega märkivate lähtumiste ala. Elatiivil on aga ka lisaks teine tähenduspoolus, mis on algsest lähtekoha tähendusest üsna kaugemale arenenud. Selleks on elatiivi funktsioon märkida objekti, millega tegevus on seotud. Eesti keele elatiivi kirjeldavas peatükis oli see märgitud ka käsiraamatu elatiivi kirjeldavas tähenduste loetelus. Objektitähendused on selles töös eraldatud kolme eraldiseisva rühmana – füüsiline, abstraktne ja tegevusobjekt –, mille osakaal kogu materjali hulgas on 31,2%. Kõigi kolme elatiivse objektitähenduse ülesanne on märkida tegevuse sisu. Enamikul juhtudest on objektitähendust edastava elatiivi kasutus asendatav konstruktsiooniga „genitiiv + kohta“.

Nii nagu lähtumist märkivate tähenduste alla koondus hulganisti muid lähteelementi sisaldavaid tähendusi, võib ka objektitähenduste all näha sellega seotud ala. Nimelt on tähenduste koondtabelis kahe viimase tähendusena välja toodud vahendi ja seisundi

näol tegemist samuti teatava objekti käsitlemisega. Erinevus ilmneb selles, et viimased kaks märgivad kirjelduslikku objekti, mis viitab põhjusele või seisundile ega ole tingimata seotud tegevusega.

Kokkuvõtteks võib elatiivi tähendusi näha allpool toodud võrgustikuna (joonis 20), milles jooned osutavad tähenduste omavahelisele seosele.

Joonis 20. Elatiivi tähendused võrgustikus

Elatiivi tähenduste võrgustikus on prototüüpne tähendus märkida lähtekohta. Sellest saavad alguse elatiivi teised tähendused, olles sellega lähedasemas või kaudsemas seoses. Kaugemaks suhteks on näiteks on objektitähendused.

Kollasega on joonisel 20 osutatud elatiivivormi väljendava tähenduse juures kaassõnade rööpsele kasutusvõimalusele. Mõned elatiivi tähendused on parafraseeritavad konstruktsiooniga „genitiiv + *kohta/abil/küljest/eest*“, nii nagu ajavaldkonna puhul varieerub kaassõnade *alates* ja *saadik* kasutamine elatiiviga, ilma et kaassõna ärajätmine tähendust muudaks. Selline tähenduselt paralleelsete konstruktsioonide kasutamine võib olla märk kas nende funktsioonide järk-järgulisest lahkumisest või ühe võimaluse üha enam eelistatavaks muutumisest (nt kaassõna kasutus näitab harvenevat tendentsi).

Ühtekokku eristati selles töös kuut kognitiivset valdkonda elatiiviga väljendite kasutuses: erinevad ruumivaldkonnad 1) füüsiline ja 2) abstraktne ja 3) erinevaid abstraktseid suhteid kujutav, 4) aega, 5) skaalat ja 6) sisaldumist märkiv valdkond. Elatiivi vaatlemine erinevates kognitiivsetes valdkondades näitab, et tähendused, mida elatiiviga märgitakse, on valdkonnaülesed. See osutab sellele, et üks ja sama elatiivi funktsioon on kasutatav näiteks nii aja-, ruumi kui ka abstraktsete suhete väljendamisel. Sellist mitmetasandilisust on püütud kujutada tabelis lisas 5.

Lähtetähendus on esilduvam ruumi valdkondades ning aega ja ka skaalat kujutavates valdkondades, väljendades kõigil juhtudel lähtealust. Nii on valdavalt ka saamise ja vahendi tähenduste puhul.

Objekti märkivate funktsioonide puhul aga, vastupidi, asetub põhirõhk selle tähenduse väljendamisel just sisaldumise ja abstraktsete suhete valdkonda. Samas ei ole see ka jäik eristus: elatiivi objektitähendusi esines ka ruumi- ja ajavaldkonnas. Nii on ka pärinemise, materjali, osa-terviku, võrdlusaluse, isiku täpsustuse, vahendi ja põhjuse puhul.

Elatiivi tähenduste esinemine väga mitmetes erinevates valdkondades, eriti aga põhilisteks peetud valdkondades AEG ja RUUM, osutab metafoorilisele ülekandele, milles ruumiline, väljumist kujutav liikumine on kandunud üle ka AJA valdkonda,

milles elatiiv märgib samuti lähtepunkti, viidates minevikulisele ajapunktile või ka perioodile või sündmuse algusele.

Kohta ja põhjal ning eest ja küljest, millega paralleelselt on elatiivi võimalik kasutada ja mille abil elatiivi asemel sama tähendust sageli ka väljendatakse, on algupäralt kohale ja ruumile osutavad. Esimesed kaks on asunud elatiivi lõpuga viitama objektitähendusele, viimased on seotud kehalisusega ning elatiiviga paralleelselt antakse nende puhul edasi samuti terviklikule alusele märkivat tähendust nagu osa-terviku suhte puhul, milles on siiski alles ka lähtumist sisaldav element. Näiteks osa-terviku suhteid väljendavas elatiiviga lauses 2/3 *aastasest etenduste arvust antakse väljaspool kodulava* märgib *aastane etenduste arv* hulka, millest lähtudes väljendatakse ühe teatud osa suhet selle terviku suhtes.

Elatiivi tähenduses sisalduv liikumise suund ei pea olema alati mõistetud inimesele kõige tavapärasema, horisontaalse liikumisena, see võib viidata ka skaalaga seotult vertikaalsusele, kui elatiivi funktsiooniks on võrdlusaluse lähtepunkti näitamine (näiteks *ümbritseva keskkonna temperatuur on kehatemperatuurist kõrgem*).

Elatiivi kasutuse vaatlemisel kontekstis selgus, et kõige sagedamini on elatiivivorm lauses seotud verbiga. Lauseliikmelist elatiivi määravat seost ilmnes ka kaas-, määr- ja nimisõnaga. Tihtipeale esineb elatiiv konstruktsioonis, millega väljendatakse kindlaid suhteid, näiteks protsentuaalset või komparatiivset seost. Seega, elatiivi tähendus avaldub tihti kinnistunud konstruktsioonis.

Samal ajal on elatiivi kasutamise puhul märgata ala, kus selle kasutamisel ei olegi selget seletust. Tähendus ilmneb lauses ja elatiivi kasutamise vajadus on tingitud lauses avalduvate tähendusseoste n-õ summana. Selles töös vaadeldud valim näitas, et elatiiv esineb lauses nii rektsioonilises kui ka iseseisvas süntaktilises seoses.

Kokkuvõte

Elatiivi peetakse sisekohakäänete hulgas vanimaks käändeks, ehkki 17. sajandi saksa ja ladina keele mõjulistes eesti keele grammatikates see omaette käände(nimetuse)na ei eksisteerinud, vaid esitati peamiselt genitiivi alla kuuluvana. Eesti keele grammatikate (Wiedemann 2011 [1875] ja EKG 1995) ning käsiraamatu (EKK 2007) võrdlusest selgub, et elatiivil on kirjeldatud ühtekokku 18 tähendusfunktsiooni, mis vähemal või rohkemal määral kattuvad. Kõigi nende järgi on aga elatiivi esmane roll tähistada separatiivselt kohta ja aega.

Elatiivi kasutatakse eesti keeles väga paljudes funktsioonides, mille seoseid teineteisega ei ole grammatikad kirjeldanud. Selle töö eesmärk oli analüüsida kognitiivse keeleteaduse alustelt eesti keele elatiivi kasutusfunktsioone, nende esinemist erinevates valdkondades ning kirjeldada elatiivi tähendusi võrgustikseoses. Kognitiivne lingvistika andis selleks vajalikud lähtekohad. Selle keskse seisukoha järgi väljendavad inimesed keele abil tähendusi ning need tähendused kujunevad inimeste kogemuse, teadmise ja tunnetuse põhjal.

Siinses magisritöös on analüüsitud korpuse 500-lauselise valimit kolmest põhilisest aspektist lähtudes: 1) kognitiivsed valdkonnad, milles elatiiv esineb, 2) tähendused, mida elatiiviga lauses väljendatakse ja 3) elatiivi kasutust määravad süntaktilised seosed.

Elatiiv esines ühtekokku kuues kognitiivses valdkonnas – põhilistes AJA ja RUUMi valdkondades ning lisaks ABSTRAKTSE RUUMI, SISALDUMISE, SKAALA, ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas – ning 18 tähenduses.

Elatiivlaused jagunesid üsna võrdselt RUUMi ja ABSTRAKTSE RUUMi, SISALDUMISE ja ABSTRAKTSETE SUHETE vahel. Ligi poole vähem tuli esile SKAALA ja AJA valdkonda.

Kõige enam tähendusi avaldus FÜÜSILISE ja ABSTRAKTSE RUUMi ning ABSTRAKTSETE SUHETE valdkonnas.

Tähendustesse jagunemisel on lähtunud eespool nimetatud kahes grammatikakirjelduses ning käsiraamatus loetletud elatiivi funktsioonidest. Valdava tähendusrühmana esinesid erinevaid kohatähendusi märkivad funktsioonid, milles elatiiv ilmnes 1) lähtekoha ja 2) abstraktse lähtekoha, 3) ajalise ja 4) tegevusliku lähtepunkti ning 5) koha ja 6) abstraktse koha tähenduses. Lähtumist sisaldavat tähenduselementi kätkevad ka funktsioonid nagu 7) pärinemine, 8) saamine ja 9) vahend, aga ka 10) võrdlusalus, 11) osa-tervikut ja 12) lisandi positsioonis isikut täpsustav ning 13) materjalile ja koosnemisele osutav elatiiv. Viimases seitsmes nimetatud funktsioonis väljendab elatiiv teatavat muutuse aluseks olevat suhet, nagu seda võrdlusaluse ja osa-terviku suhte puhul kujutab tervikalus.

Elatiivil on ka teine tähenduspoolus, mis on oma algsest lähtekoha tähendusest eemaldunud. Kohatähendusest kaugema rühma moodustasid erinevad tegevuse kaudu objekti markeerivad tähendusrühmad: 14) füüsilist objekti, 15) tegevusobjekti ja 16) abstraktset objekti märkiv elatiiv. Selle rühmaga seostuvad ka elatiivi 17) põhjusele ja 18) seisundile viitav funktsioon.

Elatiivi esmane roll lauses on märkida määrust. Selle rolli jälgimine lauseümbruses andis tulemuse, mille järgi elatiiv esines kõige enam seoses verbiga. Niisamuti aga on elatiivi näol väga paljudel juhtudel tegemist nimisõna laiendiga, mis on esindatud eeskätt SISALDUMISE valdkonnas. Välja võib tuua algust ja lõpp-punkti märkiva teekonna-konstruktsiooni (*kust-kuhu*), harjumuspärase viisi märkida protsentuaalset (*protsent millest*), komparatiivset ja päritolusuhet (*kes kust*), kus elatiiv märgib lähtumist.

Aega märgitakse elatiiviga enamasti ühendis kaassõnadega *alates* ja *saadik*, mille kasutamine koos elatiivivormiga ei ole tähenduse seisukohast vajalik ning mis väga sageli ka ära jäetakse. Levinud tähenduse, osa-terviku vahelise suhte märkimiseks kasutatakse elatiivi nimisõnadega *osa*, vähem *enamus*, mis määrab elatiivi tervikaluse rolli.

Tuleb märkida, et lisaks paljudele seostele, mis elatiivi määravuse jälgimisel ilmnes, on elatiivi kasutamisel ka palju selliseid juhtumeid, kus selle esinemisele lause

süntaktilisest struktuurist põhjendust ei leia. Elatiiv on kääne, mille kasutamine on kaugenenud oma algsest lähtekoha tähendusest märkimisväärselt, ehkki selle esmane lähtekoha funktsioon on samuti säilinud. Selle töö eesmärk oli tuua välja kõikide elatiivi tähendusfunktsioonide vahel valitsevad seosed. Üldjoontes on elatiivi esmasel tähendusel võimalik näha seost temast lähtuvate tähendustega, kuid sel on ka palju selliseid kasutusi, mille tähendus, nagu seda on väljendanud ka grammatikakirjeldused, ei ole siiski selge.

Elatiivist kui esmalt ruumilist ja ajalist lähtekohta märkivast sisekohakäändest on saanud kääne, mille separatiivsele kohale ja ajale osutamise funktsioon on vaid üks paljudest. Seejuures näitas siinses töös analüüsitud valim, et elatiivi lähtumist väljendavate tähenduste kõrval on märkimisväärselt suur roll tegevusele osutaval objekti märkival funktsioonil. Võib küsida, kas elatiiv kui sisekohakääne on ehk oma rikkalikus ja laiali valgunud tähenduste jadas ületamas ka lähtekäänet märkivat piiri. Seepärast on elatiivi põhjalikum uurimine kahtlemata vajalik, nagu ka käsitlused ülejäänud sisekohakäänete kohta.

Kirjandus

- Bergström, Maret 1991. Diplomitöö. Lühike illatiiv tänapäeva eesti kirjakeeles. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Gibbs, Raymond W., Jr. 2006. *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dirven, Réne 1993. Dividing up physical and mental space into conceptual categories by means of English prepositions.
- EKG = Ereht, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. *Eesti keele grammatika I. Morfologia*. Sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- EKK = Ereht Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. *Eesti keele käsiraamat*. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Heine, Bernd 1997. *Cognitive Foundations of Grammar*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2007. *The Genesis of Grammar. A reconstruction*. New York: Oxford University Press.
- Hüdsi, Salme 1959. Illatiiv eesti kirjakeeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Janda, Laura 2006. *Cognitive Linguistics*. – Glossos, vol. 8; <http://www.seelrc.org/glossos/>. Vaadatud 23.03.2014.
- Mark Johnson 1987. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: Chicago University Press.
- Kaaber, Anne 2000. Lõuna-Eesti illatiivi ja inessiivi moodustusestest. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Kadakas, Tea-Mall 1970. Tugevaastmeline inessiiv Põhja-Eesti murretes. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Kio, Kati 2002. Sisseütleva ja suunduva käände problemaatikast. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

- Kio, Kati 2006. Sisseütleva käände kasutus eesti kirjakeeles. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Kövecses, Zoltan 2010. *Metaphor. A Practical Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, George, Mark Johnson 2003. *Metaphors We Live By*. Second edition. London: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1986. An introduction to cognitive grammar. – *Cognitive Science*, 10, 1–40.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: a basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Leppik, Juta 1952. Inessiv eesti kirjakeeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Levin, Beth 1993. *English Verb Classes and Alternations. A preliminary Investigation*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Metslang, Helle 2001. Metafooridest grammatikas. – *Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. Sünnipäevaks. TÜ eesti keele õppetooli toimetised 17*. Tartu, 222–231.
- Metslang, Helle 2002. Grammatisatsiooniteooriast eesti keele taustal. – *Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim*. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4, 164–178.
- Neset, Tore, Laura A. Janda, Anna Endresen 2011. Two ways to get out: Radial Category Profiling and the Russian prefixes vy- and iz-.
- Pool, Raili 1999. *Eesti keele verbireksioone*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Reiman, Ilmar 1956. Illatiiv eesti murretes. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Roosaar, Lea 1957. Elatiiv eesti keeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Ross, Kristiina 1997. Kohakäänded Georg Mülleri ja Heinrich Stahli eesti keeles. – *Pühendusteos Huno Rätsepale. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7*, 184–201. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Rätsep, Huno 1979. Eesti Keele ajalooline morfoloogia II. Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder. Tartu.
- Saareste, Andrus 2006 [1952]. Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust. Näiteid eesti keelest ja meelest 1524–1958. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Saluveer, Viktor 1958. Sise- ja väliskohakäänete tähenduslikud funktsioonid eesti keeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Svorou, Soteria 1994. The Grammar of Space. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sõnajalg, Ingrid 1956. Illatiiv eesti kirjakeeles. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Zirk, Rutt 1957. Inessiiv eesti murdeis. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Tragel, Ilona, Ann Veismann, Haldur Õim 2000. Kognitiivse keeleteaduse konverentsist ja teoreetilise keeleteaduse arengust selle taustal. Keel ja Kirjandus, 4, 260–268.
- Tyler, Andrea, Vyvan Evans 2003. The semantics of English prepositions. Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition.
- Vainik, Ene 1995. Eesti keele väliskohakäänete semantika kognitiivse grammatika vaatenurgast. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- Velsker, Eva 2000. Inessiivi lõpu varieerumine Vastseliina murrakus. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 2011 [1875]. Eesti keele grammatika. Tõlk. Heli Laanekask, toim. Ellen Niit. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- Õim, Haldur 2008. Kognitiivne pööre. – Keel ja Kirjandus, 8–9, 617–627.
- Õim, Haldur, Ilona Tragel 2007. Teoreetilise keeleteaduse arengust mujal ja meil XXI sajandi algul. Keel ja Kirjandus, 2, 98–115.

The semantics of the Estonian elative case from the viewpoint of cognitive linguistics. Summary

This master's thesis examines the various meanings and functions of one of the three Estonian interior local cases – the elative.

The present day system of local cases originates from the Baltic-Finnic protolanguage which distinguishes interior (illative, inessive, elative) and exterior (allative, adessive, ablative) local cases. Based on the 17th century written sources concerning grammatical descriptions it can be concluded that the elative is the oldest interior local case.

In all, different respective Estonian grammatical descriptions exteriorize around ten functions for the elative in terms of meaning. As a sign of non-consistency, F. J. Wiedemann's descriptive "Estonian Grammar" lists 12 functions of the elative case, while present day "Estonian Grammatic" (1995) and "Handbook of Estonian" (2007) name 10 and 12, respectively. In general, all of them agree that the primary function of the elative is to express separative adverbials of 1) space or 2) time.

However, the relatively often used function 'to mark an object the activity is focused on' differs greatly from the function of the elative as marking a spatial or temporal starting point.

Given that, the main purpose of this work was to find out how colorful is the so-called spectrum of meanings of the elative in Estonian and whether it is possible to create a network showing how the functions arising from the analyzed elative-clauses have distanced from one another.

500 clauses from The Corpus of Estonian Literary Language were analyzed in terms of cognitive linguistics and altogether 18 functions of the elative were distinguished.

The elative was dominantly used to mark different locative meanings such as 1) a starting point and 2) an abstract starting point, 3) temporal and 4) an action-based starting points, as well as to express 5) local and 6) abstract local meanings. Functions

that incorporate a certain emanative element include denoting 7) derivation/originating from somewhere or someone, 8) becoming or turning into something or someone from something or someone, 9) a certain implement for achieving a goal or completing an action, 10) a basis of comparison, 11) part-whole related meanings, where the elative is in a position to show the whole; and additionally, the elative marks 12) abstract relations when functioning as an apposition as well as denotes the 13) materials or the composition of something.

However, the elative appears to have another field of meaning that is farther away from its original separative local meaning. Functions such as denoting 14) a physical object, 15) a semantic object and 16) an abstract object include different object marking meanings expressed more or less through a certain activity. The function of the elative case in indicating 17) a reason or 18) a condition is also closely related to the previous field of meanings.

The syntactic role of the elative is to mark adverbial relations, commonly in a governmental relation with verb, but it also modifies nouns adding a specifying content. Furthermore, the elative forms a construction with the Estonian adpositions *alates* and *saadik*. A widespread meaning of the elative is to describe part-whole relations, where the elative co-exists with the Estonian adverb *osa*, less so with *enamuse*.

In addition to the numerous governmental relations that the elative case forms in a clause, many of its uses appear free from such syntactic relations and this makes it difficult to explain its occurrence.

Finally, it must be emphasized that the meaning of the elative case in Estonian is oftentimes ambiguous or undetermined and, therefore, further research and analysis is needed in order to explain the complexity of its functions. The question remains, whether this interior local case is in a process of expanding its original function and is now also being used to mark action related objects as indicated by the results of the corpus analysis. Likewise, there is little research concerning other interior local cases. Further studies would be both interesting and necessary for investigating interior local cases as an integral system.

Lisa 1. Elatiivis esinenud lemmad tüübiti

Lemmas tüüp	Lemmas alltüüp	Esinemiskordade arv	Näide korpusest
AEG	Aastaaeg	44	see sügis sügis (2) 2000. aasta kevad
	Periood		see buum milline aeg arvutivaba ajastu lapsesast saadik esi-aeg
	Nädalapäev		reede esmaspäev (2) reede
	Kuupäev		1.jaan 1.apr 1.mai teine november 20.aug 16.nov 18.mai 1.mai 21.juuni
	Kuu		juuni november (2) aprill
	Ajahetk		aasta algus märtsi algus algus (3) täna 1970. aastate lõpp
	Minevik/olevik		senine endine (2) pühade-eelne
	Aeg		tööaeg aeg
	Aastaarv		1983. aasta 1975. aasta 2000. aasta 1991. aastast
AVAUS		5	tasku pilu

			aken (2) põõsaste vilu
EKSISTEERIMINE		7	maailm (2) elu (3) välismaailm olemasolu
EMOTSIOON		12	jõuetu viha vaimustus armastus (2) loominguline läbielamine pahameel soov (3) kuraas vääramatu tung luulehuvi
ESE	Mööbel	15	häll tool sirm paat vrakk
	Muu		kast toos lipuvarras paat tramm seade mis (seade) mis (päästerõngas) see (auto) see (isiklik asi)
HULK	Arv	41	15 40-43 punkti neli

	Kogum		aastane etenduste arv kogemus me mõlemad kõik kogukond arsenal reservfond komisjon teine kümme miljardikroonine kärbe liikmeskond väike vahetuv žürii varamu õppemaks üksteisest kasum kuus kandidaatmaad esimene tõmme 150 teatritruppi tavahind 3,05 miljonit krooni hind 35 ministrit 300 miljonit valijat neli noormeest kolm osalist, üks kolmest osalisest 8 mängitud täiskasvanute lavastust neli laulu sõjajärgne 31 majapidamist kuus kutsutut reklaamikäive toetus kogetu vanus naiskond see (Eesti osa Euroopa keskkonnaruumis) neli elementi neli maailmameistrit
KEHA	Keha osa	25	uriin pisar käsi (2) selg (3) silm keha

			jalg (2) saba oma käsi rind pea (3) kaal ainus kehakate - läikivad ülinapid püksikud süda sulg kehatemperatuur keha
	Aisting		kuulmine meel
MAA-ALA	Piiritletud	54	küla Läänemeri Euroopa Vald (2) Lõuna-, Lääne-Eesti Lääne-Euroopa välismaailm parkla merepind see ürgne maastik mets maismaa teraviljapõld bussipeatus lilleplats ebastabiilsuse tsoon Tammelinn Tel Aviv Turu Tartu Lahor London Tallinn Belgrad Roela Pihkva Maarianhamina Moskva Tartu Riia Tallinn (3) Assis Toila

			Irboska Harku, Saku Brüssel Derby Ojaste Jõuvere Palk/Palga USA (2) Eesti Poola Leedu Venemaa Eesti kui suveräänne riik Kosovo Nigeeria
	Piiritlemata		maa varitsuspaik
MAJANDUS		9	telefoniäri raha emissioon turg miljardikroonine kärbe müügihind hind
MATERJAL		6	metall (2) väärtusetu puit kummipuru kumm tükipõlevkivi
MEDITSIIN	Seisund	9	vigastus katk haigus (2) vähk šokk see (meditsiiniline seisund)
	Protseduur		loodusravi operatsioon
MÄNG		9	karistuslõök see mäng korv konkurents avamäng võit mäng tagaliin mis (õnnestunud seeria)
ELUSOLEND		15	Isik

			Alling Katre emigratsioonis elav Ella Ilbak(u) noor Bush naabrinaine Aime Lunts Fitz ise (poiss) naissugu naine naissoost kehapaljastajad tema kui mees tema (mees)
OMADUS		15	rikkus paksus mugavus kõvadus tema kui tubli töömees ülepüüdlikkus parem külg lollus kvaliteet tõhusus tavaline(2) väärtus vajalikkus funktsioon
RUUM	Ettevõte/ asutus	33	Haigla pood apteek Tallinna Loomaaed valuutavahetuspunkt pank mõni Eestimaa tankla lihapoed kaubandus-tööstuskoda pank matkapood firma (2) baar kalandusosakond Volle Rakvere RivaalF Seesam (kindlustus) Hansapank Kiviteri Kemira Agro

	Koht		paik vana rehetuba pesa linnutorn kodu saal sama (koht) kõrvaljärjekord
	Hoone		talu loss elumaja mõni lõsuv taluhoone
SEISUND		24	ülekoormus püsimine lähedalolu kindlamast kindel linnakära segadus vähesus algus vajalikkus tulenev tõrjutus olukord probleem langus mis (poliitika küsimus) küsimus see (olukord) (8) see (läbisaamine)
STAATUS	Poliitiline	24	keskerakondlane (2) vabariiklane(2) suveräänsus (2)
	Sotsiaalne		direktor nobe naabrinaine poissmees potentsiaalne hääletaja viies koht kodutu Peterburi poisike doonortäht tuntum liige sugulus füüsiline isik vend Alfred see häbiplekk
	Rahvuslik/rassiline		kodakondsus itaallane eurooplane

			taanlane isamaalane neeger
SÜNDMUS		7	see (põgenike tagasitulek) moslemite rünnak ringlus võistlus (2) viimane maailmasõda esimene esinemine
TEGEVUS		49	viie-sekundi-dush vahistamine töötlemine tegutsemine ühteliitmine heastamine kaubitsimine see (mittemüümine) see (tegevus) igapäevane leheostmine sissemurdmine likvideerimine kandideerimine ümber ehitamine elamisloa andmine arvestus adravedamine, jetisõit manipuleerimine kõikumine mitte-midagi-tegemine tegutsemine see (tegevus) sõlmimine küsitlemine hukkumine avakatsumine pakkumine kasutamine see (pensioni tühistamine) kasutamine ülikooli avamine kommunismi kokkuvarisimine lisatöö tegelik laekumine kõik pettused, nohistamine valimine kolmanda laiba leidmine

			sissekolimine vallandamine kuritarvitamine esinemine tagasiastumine kandideerimine purunemine kasutamine leidmine koostöö tundmaõppimine laekumine
TEGEVUSKAVA	dokument	26	tööluba leping eelarve (2) riigieelarve aruanne see (tööaja direktiiv)
	protsess		tehing lahutus abielu sõda okupatsioon
	juhised		kohused otsus seadus diieet programm (2) maaeettevõtlust arendav normaalne graafik nõue
	plaan		plaan aastaplaan rahuplaan Thetsheenia-plaan ettepanek
TEKST		11	põhipostulaat teade vastuvõtukiri jumalasõna nimekiri 1. paragrahv romaan päevik (Dorian Gray) portree tekst teadustöö

KUNST	11	õlimaal kunst looming (2) näitus õlimaal lavaelu stiil kirjandus (2) lasteteater
TAIM	6	oavars võsaülased karulauk kvaliteetne nisu taim must tamm
TOIT	5	kolm paksu pikasaia viilu sealiha hea toidukaer sant sööt kulinaarne aspekt
VALDKOND/ALA	14	koht=amet (2) amet (4) praktiline majandus riigiteenistus psühholoogia põhitegevus tööstus ajalugu korvpall välispoliitika mis (teema)
VÕIMUORGAN	8	valitsus (2) keskliit Euroopa parlamendi suund peastaap semstvoalitsus siseministeerium föderatiivne riik
VÕIMALIKKUS	8	see valikuvõimalus iga võimalik olukord mitu suunda variant (2) aspekt üks külg see (arusaam)
MUU	9	seisukoht (2) teiste oma vastus

		ilm rivi selge taevas sünge vari mis (võimuvaakum)
--	--	--

Lisa 2. Elatiivi kasutuse tinginud verbid tüüpide kaupa

Verbi tüüp	Verbide osakaal (%)	Verbi tüübi alatüüp	Kõik esinenud verbid tüüpide järgi
Olukorra muutumine	16,6	Õnnestumine	leidma, avastama, välja tulema (=õnnestuma) (2), selguma (3), jagu saama, päästma, pääsema, välja valima, aitama
		Ilma jäämine	otsustama loobuda, välja/ilma/maha jääma, välja jätma
		Kontakti säilitamine/saavutamine	kinni hoidma, kinni pidama, osa saama, välja tegema, otsima saada, leida püüdma, otsima (3), ulatuma, ilmuma
		Kontakti kaotamine	välja lülitama, lahti saama, püüdma vabastada, vabastama (2), vabanema (2), erinema (3)
			tegema (2), muutuma, tootma, elama asuma, ohtlikuks muutma
Kommunikatsioon	12	Häälel põhinev kommunikatsioon	rääkima (18), rääkida saama, kutsuma, mõirgama, laulma (2), vestma (2), kõnelema, jutlustama, jutustama
		Muu	välja tegema (2), küsimust tõstatama, informeeritud olema, kirjutatud olema, kirjutama (4), aru andma, teavitama, teatama (4)
Liigutamine	11,5		sisse poetama, välja kondenseerima, kinni nabima, kinni haarama, seljast (võtma), teele saatma, õli ajama, võtma saama, käest andma, tooma (3), võtma (4), viima, lükkama, kandma, kõrvaldama, tagandama, vabastama, välja viskama
Liikumine	11,2		mööda minema=eirama, teel olema, teele asuma, küsima minema, ujuma minema, kohale tulema, tõusma (2), naasma, lahkuma (8), lahkuma=välja astuma, libisema, saabuma (2), sõitma, eralduma (4), tulema (3), välja ronima, väljuma, lendama, liikuma, taganema (2), kõikuma, nihkuma, vältama
Seisundi muutumine	10,1	Ilmajäämist märkivad verbid	otsas olema, loobuma, ilma jääma, kaduma, maha võtma
		Saamisega seotud verbid	üle saama, (=võitu saama), mõjutusi saama, saama=kujunema (5), sõõnuks saama
			segaseks minema, ümber ehitama, kukkuma, välja puhkama, pidama
Olemasolu ja sõltumine	9,4	Olema-verbi ühendid	maas/eraldatud/eraldiseisev/kasu/kurnatud/kau gel/etem/ilma/tingitud/täis olema
		Sõltumine ja	sõltuma (6), piisama (6), väheks jääma, järele

		piisavus	jääma, koosnema, moodustama
Algamine	9,7	tulenema (3), alustama, algama (2), alguse saama (3), lähtuma (7), juhinduma, sündima (4), tekkima, pärit olema, pärinema, jõustuma (2)	
Meele, taju ja vastuvõtuga seotud verbid	6,5	Nägemine	paistma (2), nägema, vahtima, vaatama, kirendama
		Kuulmine ja haistmine	kostma, kuulnud olema, lõhnama
		Info vastuvõtuga seotud verbid	teadma (3), aru saama, teadlik olema, teadlikuks saama, muljet jätma, mulje jääma
Emotsiooni-dega seotud verbid	4,9	Vaimustust/soovi väljendavad verbid	huvitatud olema (4), vaimustatud olema, tahtma jälge jätta, tahtma, unistama (2), lahkuda tahtma
		Negatiivsed emotsioonid	kahju olema, ära ehmuma, puudust tundma, tülpinud olema
Omandi muutumine	4,6	Ostmine	ostma, tellima, varastama, laekuma, saama (=ostma), võõrandama
		Saamine	(ravi) saama, saama (raha)
Käsud-keelud	3,5	Välja nõudma, keelduda saama, võtta võima, otsima pidama, rääkima tulema, lähtuda tulema (2), näha võima, lubama (=luba andma), lubama välja saata	
Kokku	100,0		

Lisa 3. Elatiivi kasutuse tinginud nimisõnad, kaassõnad ja määrsõnad tüüpide lõikes

Nimisõna tüüp	Osakaal (%)	Kõik esinenud nimisõnad tüüpide lõikes
Emotsioon	54,64	Hirm Rõõm
Kommunikatsioon		Arusaam Arvamus Hoidumine Lood Lugu Imelood Nägemus Pakkumine Pihtimus Signaal Sõnum Teadaanne Teade Teadmine Teadmised Teatamine Teave Uudis Vestlus Kogemus
Kontakt/kontakti puudumine		Eraldamine Kinnipidamine Osavõtt
Loome		Joonistus Luuletus Moodustis Mudel Pilt Taasloomine
Osalisus		Fragment Palgalisa Tsitaadid Valik nalja Väljavõtted Enamus Osa
Teekond		Kuni plaani elluviimiseni Kõrvalekalle Minek

		Tee Väljajõudmine Väljapääs
Kaassõna tüüp	Osakaal (%)	Kõik esinenud kaassõnad tüüpide lõikes
Kontakt/kontakti puudumine	26,80%	Hoolimata
Lähtumine		Alates Lähtuvalt Saadik
Määrsõna tüüp	Osakaal (%)	Kõik esinenud määrsõnad tüüpide lõikes
Kontakt/kontakti puudumine	18,56	Sõltuvalt Kinni
Osalisus		Erinevalt Vähe
Lähtumine		Pärit
Teekond		Mööda Peale
Kokku	100,00	

Lisa 4. Elatiivi tähenduste koondtabel

	Elatiivi tähendus	Esinemus (%)	Näide korpusest
Koha ja lähtetähendus 38,4%	1. Lähtekoht	13,8	<i>Muude hulgas asetas kalmule pärja Ella Ilbaku isiklik tuttav Ameerika päevilt, <u>USAst Eestisse elama asunud</u> Vootele Vaska — ainus kohalolnuist, kes on Ella Ilbakut esinemas näinud.</i>
	2. Ajaline lähtepunkt	7,4	<i>Ots rääkis, et turismimaksu kehtestamise mõtte võis esile kutsuda <u>1. maist jõustuv</u> viisavabadus Põhjamaadega.</i>
	3. Tegevuslik lähtepunkt	2,8	<i>Üritus algas <u>ülevaatega</u> üheksast eelmisest <u>Miss Tartu valimisest</u>.</i>
	4. Abstraktne lähtekoht	5,8	<i><u>Freudistlike sümbolite arsenalist</u> võttis ta huulepulga, fallilise objekti, mille muutis peamiseks suhtlusvahendiks meestega lävimisel.</i>
	5. Koht	4,4	<i>Praegu saavad naised hädaabipille vaid arsti retsepti järgi, nii tuleb peale äpardust 4872 tunni jooksul arsti juures käia ja <u>apteegist tabletid osta</u>.</i>
	6. Abstraktne koht	4,2	<i>Alati on <u>luuletajate loomingust</u> võimalik leida miskit ühist, olgu nad pealtnäha nii erinevad kui tahes.</i>
	7. Pärinemine	2,4	<i><u>Nigeeriast pärit</u> (kuid heledanahaline) siilisoenguga noormees näitab üles tõelist tantsualast professionaalsust.</i>
	8. Saamine	2,8	<i>Lauri meelest <u>saaks Allinquist mänqumees</u>.</i>
	9. Vahend	2,0	<i>Riigi söödaregistri pidajaks on Taimetoodangu Inspeksioon ning registri <u>kulud kaetakse põllumajandusministeeriumi eelarvest</u>.</i>
	10. Osa-tervik	9,0	<i><u>Peamise osa</u> selle etapi <u>teadustööst</u> tegi Saksamaal asuv Wuppertali Instituut.</i>
	11. Võrdlusalus	4,4	<i>Seda olukorras, kus maikuu lõpu seisuga on riigieelarve täitumine <u>normaalsest graafikust vähemalt üks kuu maas</u>, aga võibolla ka enam.</i>
	12. Materjal/koosnemine	2,4	<i>ühispanga president Ain Hanschmidt ütles pangamaja pidulikul avamisel, et naljakas</i>

			<i>metallist moodustis kõrghoone katusel peab ülemiste vanakesele näitama, et ühispank ei ole veel valmis ja aina areneb.</i>
	13. Lisandi positsioonis isiku täpsustus	2,8	<i>Nüüd nurjas selle seisu saavutamise eurooplasest, täpsemalt taanlasest kohtunik, kes tegi vähemalt kolm tõhusat sammu selleks, et Inglismaa Argentiinat ei võidaks.</i>
Objekti tähendus 31,2%	14. Objekt	10,4	<i>Kas on mõtet rääkida suurest Nabokovi näitusest 42. tänava raamatukogus, kus Nabokovi vaim laiutas?</i>
	15. Abstraktne objekt	15,2	<i>Ega koduküla rahvas algul põllul, siis kanalas ja viljakuivatis töötanud Hando luulehuvist palju teadnudki.</i>
	16. Tegevus-objekt	5,6	<i>Noorematele valitsejatele ei ole ilmselt mõistetav, et pensionärile võib ka odava raadio ostmine üle jõu käia, igapäevasest leheostmisest rääkimata.</i>
	17. Põhjus	3,4	<i>Rabandusele aitavad lisaks palava ilmaga töörügamisele kaasa umbsed riided, haigusest kurnatud organism või vähene vedeliku joomine.</i>
	18. Seisund	1,2	<i>Osa saalist mõirgas vaimustusest— saadi aru, et parodeeritav on vanadusnõder Brezhnev.</i>
Kokku		100,0	

Lisa 5. Elatiivi tähenduste tasandilises kognitiivsete valdkondade lõikes

Tähendus	ABSTR. RUUM	RUUM	AEG	ABSTR. SUHTED	SISALDUMINE	SKAALA
1. Lähtekoht	9	58				2
2. Abstraktne lähtekoht	26	3				
3. Ajaline lähtepunkt		1	36			
4. Tegevuslik lähtepunkt	5		8	1		
5. Koht		22				
6. Abstraktne koht	19	2				
7. Pärimine	2	8	2			
8. Saamine				12	1	
9. Vahend	8	1	1			
10. Osa-tervik	4	4		3		34
11. Võrdlusalus	4	1	2	2		14
12. Materjal					12	
13. Lisand/isiku täpsustus				14		
14. Objekt	4	2		25	21	
15. Tegevusobjekt	5			8	15	
16. Abstraktne objekt	4		1	25	46	
17. Põhjus	5			5	7	
18. Seisund	2			4		

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maiu Nurka (sünnikuupäev: 01.07.1989)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Eesti keele elatiivi semantika kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast“, mille juhendajad on teadur Ann Veismann ja dotsent Külli Habicht,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2014